MARS *et* HISTORIA

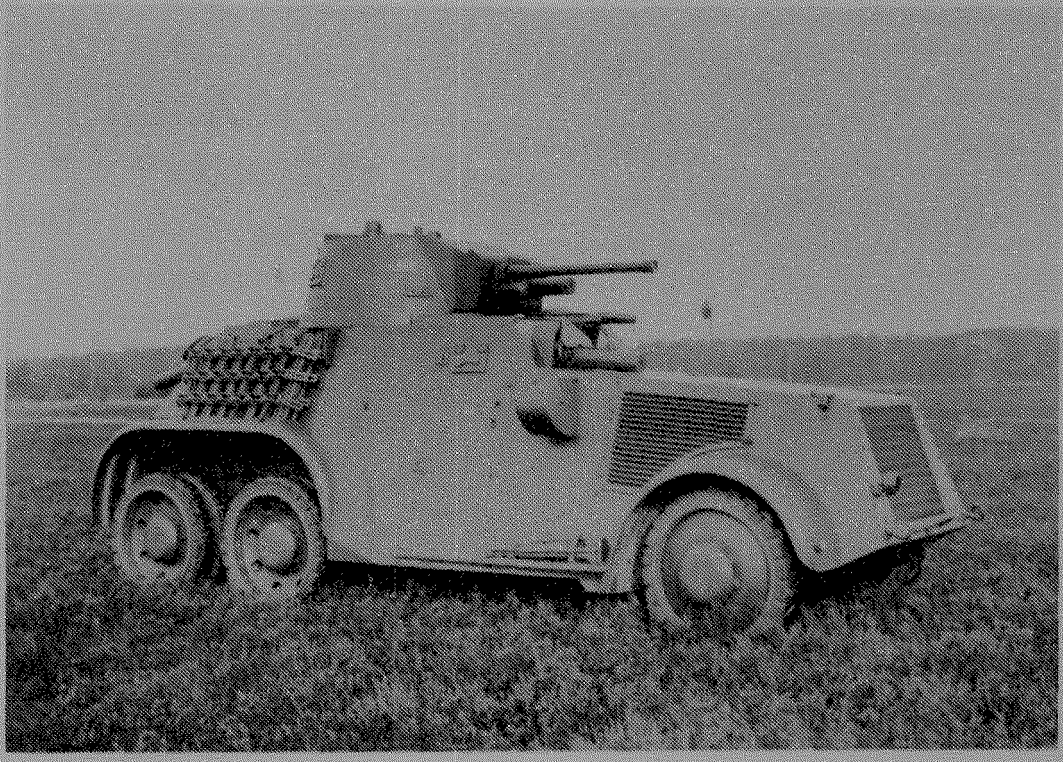

17e Jaargang nummer 1 - januari/februari 1983

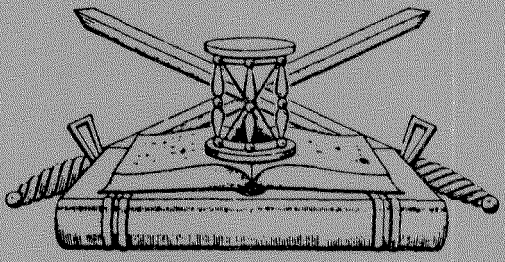

ORGAAN
van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie. Opgericht 20 augustus 1966. Verschijnt 6 x per jaar.

Beschermheer: Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR:
Voorzitter: C.A.Heshusius, **1e Secretaris:** H.Muller, **Penningmeester:** drs J.A.Bom, **2e Secretaris:** E.W.van Popta, **Leden:** jhr D.J.H. N.den Beer Poortugael, J.van den Berg, B.C. Cats, drs J.P.C.M.van Hoof, F.J. van Lier, C.B. Nicolas, H.Ringoir.
Adviseur: mr Ch.L.M. Schaepman

ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:
Voorzitter: Van Alkemadelaan 350, Flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage, tel.: 070-248495. **1e Secretaris:** Willem III laan 14, 4835 LB Breda, tel.: 076-653239. **Penningmeester:** Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, tel.: 01751-18624. De contributie bedraagt per jaar min. *f* 35,00 te storten op rek.no. 65.82.12.125 van de Nederlandsche Middenstandsbank Wassenaar, t.n.v. de Nederlandse Vereniging van Militaire Historie of op giro 29 40 790 van de N.V.M.H. te Wassenaar.

SAMENSTELLING REDAKTIE-WERK-COMMISSIE: J.van den Berg, drs J.P.C.M.van Hoof, E.W.van Popta.
Redaktie-adres: Mgr.Bekkerslaan 151, 2286 CE Rijswijk (Z.H.), tel.: 070-937425.

AFDELINGSCORRESPONDENTEN:

(1) 'KRIJGSGESCHIEDENIS, KORPSGESCHIEDENIS KL' olv H. Ringoir, Poolshof 6, 2241 BA Wassenaar 01751-16421.
(2) 'TRADITIES EN CEREMONIËEL olv P. van der Burg, Hoofdstraat 94, 3972 LC Driebergen 03438-17588.
(3) 'UNIFORMKUNDE' olv F.A.Th. Smits jr, Mgr van Steelaan 232, 2273 EW Voorburg 070-865372.
(4) 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN' olv H.G. Meyer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray 04780-82992, B.W. Wagenaar, Handelstraat 18, 1901 VA Castricum 02518-53084.
(5) 'MILITAIRE EMBLEMEN' olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum 02159-13563, C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage 070-886566.
(6) 'WAPENS EN MUNITIE' olv J. Lenselink, Oxfordlaan 49, 2314 EB Leiden 071-894012.
(7) 'MILITAIRE MUZIEK' olv mr R.A. Schimmel, de Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage 070-246568.
(9) 'MARITIEME GESCHIEDENIS' olv M.K. Zaagman, Ds van den Boschlaan 225, 2286 PH Rijswijk (ZH) 070-946539.
(10) 'NAPOLEONTICA' olv prof. dr H.P.L. Harms Vogts, Denenburg 145, 2591 AC 's-Gravenhage 070-.
(11) 'TWEEDE WERELDOORLOG' olv J.H. Berlemon, Porceleinvlinder 5, 2317 JZ Leiden 071-140034 m.i.v. 18-1-'83: 220545.
(12) 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN' olv C. Frazer, H. Cleyndertweg 461, 1025 DT Amsterdam 020-368331.
(13) 'VAANDELS EN STANDAARDEN' olv Kl. Sierksma, 'Huize Midgaard', Aan de Brink 36, 1399 GX Muiderberg 02942-1470.
(15) 'KONINKLIJKE MARINE' olv L.L. von Münching, Middelweg 85, 2241 AP Wassenaar 01751-10045.
(16) 'MILITAIRE GENEALOGIE' olv H. Ringoir zie (1)
(17) 'MILITAIRE FOLKLORE' olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo 03417-51983.
(18) 'MILITAIRE VOERTUIGEN EN TANKS' olv M.C. van der Hoog, Draaiboom 10, 4817 WR Breda 076-812094, J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede 023-291324, W. den Dunnen, Burgersdijkstraat 75, 2522 WD 's-Gravenhage 070-989740.
(19) 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT' olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda 01820-34283, P.C.Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda 01820-35332.
(20) 'KNIL' olv W.R. van der Weide, 'Bronbeek', Velperweg 151A, 6824 MB Arnhem
(21) 'MILITAIRE BIBLIOGRAFIE TIJDSCHRIFTEN' olv J.A.C. Bartels, Santhorstlaan 50, 2242 BH Wassenaar 01751-12222.
(22) 'MILITAIRE GEDENKTEKENS EN MONUMENTEN' olv J. Albarda, Lindenheuvel 12A, 1217 JX Hilversum 035-46815, drs J.A. Bom, Storm van 's-Gravenzandeweg 23, 2242 JB Wassenaar 01751-18624.
(23) 'KORPS MARINIERS' olv drs J. Nuis, Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden 02159-46037.

Studieafdelingen waarvoor het correspondentschap (nog) vacant is:
(8) 'HISTORISCHE NEDERLANDSE VERSTERKINGEN (OVERZEE)
(14) 'EERSTE WERELDOORLOG'.

Op de voorkant:
De Pantserwagen M. 38 zoals deze werd gebruikt bij het 2e Eskadron Pantserwagens.

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremoniëel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

MILITARIADE

Een tweemaandelijkse rubriek vol wetenswaardigheden voor U verzameld door F.J. van Lier.

1. 'n Goed begin is het halve werk en daarom wil ik deze jaargang (de zeventiende al!) beginnen met een royale aflevering, althans indien de redactie mij de ruimte gunt. Ik hoop dat 1983 voor Uw hobbu's 'n goed jaar zal worden. Zelf hoop ik ook dit jaar weer vele gegevens van U te mogen ontvangen, opdat deze rubriek voor alle leden nog interessanter zal kunnen worden. Schroomt U niet Uw informatie te zenden aan: Kromwater 56, 2715 AL Zoetermeer. Bij voorbaat weer hartelijk dank!

2. De eerste bron van informatie in dit jaar is ons medelid, de heer J. de Lange, die mij een catalogus *'Militaria'* zond van de boekhandel Huber, 8500 Frauenfeld, Zwitserland. Omdat Zwitserse uitgaven op militair gebied bij ons niet algemeen bekend zijn, wil ik U graag met enige titels uit de catalogus laten kennis maken.
   - *'Spionage gegen die Schweiz'* door Dr. H.R. Fuhrer, waarin de geheime Duitse Spionagedienst als voorbeeld wordt gebruikt voor activiteiten van inlichtingendiensten in Zwitserland gedurende de tweede wereldoorlog. Het boek is uitgegeven in de nieuwe serie *'Schriftenreihe A.S.M.Z.'* van het Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift en is 'n uitgave van Huber & Co. A.G. Presseverlag. Het bevat 184 blz., is op formaat A4 en kost SF 32,- (plus porti). Het ISBN nummer is 3-274-00003-S.
   - *'100 Jahre Schweizer Armee'* door Hans R. Kurz, 'n Uitgave van Ott. Geeft in 400 bladzijden met 104 afbeeldingen (waarvan 20 in kleur) de geschiedenis van het Zwitserse leger in de laatste 100 jaar. De prijs bedraagt SF 95,-. Van dezelfde schrijver verscheen bij Francke het boek
   - *'Schweizerschlachten'*, 335 bladzijden met 26 kaarten tegen de prijs van SF 32,-.
   - *'Die Waffen der Schweizer Soldaten'* door Clément Bosson. 'n Uitgave van Motor Buch Verlag. Geeft in 200 bladzijden met 197 afbeeldingen (waarvan 6 in kleur) een beschrijving van de bewapening van de Zwitserse militair en van de ontwikkeling van de Zwitserse wapendustrie. De prijs is SF 48,-.
   - *'Schweiz 39-45'* door J. Piekalkiewicz. 'n Boek over de 'oorlog' in een neutraal land. Het bevat 364 bladzijden met 500 afbeeldingen en kost als bijzondere aanbieding nu SF 28,- in plaats van SF 48,- (de oorspronkelijke prijs).
   - *'Flieger und Flab'*, het grote boek van de Zwitserse militaire luchtvaart en luchtafweer. Verschijnt aanvang 1983 bij uitgeverij Crell-Füssli. Ongeveer 200 bladzijden met 180 afbeeldingen. Prijs circa SF 50,-.
   - *'Flieg weiter, Ju-52!'* door Sepp Moser.

De verbazingwekkende geschiedenis een type vliegtuig, dat vanaf september 1982 weer in Zwitserland vliegt. Uitgeverij Orel Füssli, 116 bladzijden, 100 foto's, prijs SF 29,-.

3. Het bekende blad *'Military Modelling'* vor wargamers en modelmakers bevat in het nummer van november 1982 een interessant geïllustreerd artikel over een *'Low level air defence system'* genaamd Caesar van de Hollandse Signaalapparaten B.V. Daarnaast staan in deze uitgave artikelen (met foto's) over *'The Royal Tournament 1982'*, *'The Falklands Memorandum (Air War)*, *'Tin, the military modeller's metal'* en *'Riker sterilizing lorry in 1:76 scale'*. Het tijdschrift is in Nederland bij de grote kiosken te koop voor *f* 7,90.

4. Er zijn de laatste tijd weer veel nieuwe militaire figuren verschenen, vooral in Engeland. Ik wil U 'n overzicht van de interessantste nieuwkomers niet onthouden!

   - Van *'Historex'*: Franse Infanterie 1779-1791, nr. 8208A - Bereden officier à £ 3,20, nr. 8208B - Officier, Standaarddrager, Onderofficier, Tamboer, Soldaat; z.g. conversion packs à £ 2,10 ieder.
   - Van *'Sovereign Miniatures'*
     nr. SMF/1 Romeinse centurio
     nr. SMF/5 Romeinse gladiator nr. 1
     SMF/14 Romeinse cohort
     SMF/22 Romeinse generaal, 1e eeuw na Chr. en nog talrijke andere Romeinse figuren in metaal, 75 mm. à £ 4,95 per stuk.

   - Gelukkig zijn de Stadden-figuren (80 mm) ook weer herrezen. Zo zag ik aangeboden de combinaties van een mounted trooper, 2nd or Royal North British dragoons met een *'private, 92nd (Highland) Regiment of foot'*, Waterloo 1815 voor de prijs van £ 32,95. Het adres is nu: Chas. C. Staddens Studios Ltd., Edwin Road, Twickenham, TW2 6ST, England.

   - *'Hinchliffe Models'* komt met twee nieuwe series 25 mm figures, namelijk een serie 16e eeuwse Samurai (zowel te voet als bereden) en 'n serie Russische Napoleontica (infanterie en cavalerie).
   - In de *'Traditional Toy Soldier Range'* verschenen als nieuwe figuren TB50 Queen Elizabeth II als Colonel-in-Chief van de Grenadier Guards en TB51 Prins Philip als Colonel Grenadier Guards. De prijzen bedragen voor traditionele beschilderde figuren £ 22,50 en *'connaisseur painted'* (mat) £ 50,-. Daar komen uiteraard verpakkings- en portikosten bij. Te bestellen bij Dek Military Models, 71 Vaughan Way, Leicester, LE1 4SG, England. Levertijd ongeveer 4 weken.

   Besluiten we met U te melden, dat de befaamde Deutsche Zinnfiguren Börse te Kulmbach zal plaatsvinden van 19 tot en met 21 augustus 1983.

5. Ook onze *'Wargamers'* worden ditmaal niet vergeten. *'Avalon Hill games'* brengt een nieuwe serie wargames uit in robuust boekformaat, zodat U ze op Uw boekenplank bij elkaar kunt zetten. De eerste in deze nieuwe reeks zijn:
   - *'The legend of Robin Hood'* en
   - *'Little Round Top'* (bekende veldslag uit de Amerikaanse burgeroorlog).

   Prettig is, dat de wargames van Avalon Hill games ook in Nederland verkrijgbaar zijn en wel bij: Broese Keminк-Boekverkopers, Stadhuisbrug 5 in Utrecht. Voor de beginners op het gebied van Wargames brengt Skytrex Ltd (28 Brook Street, Wymeswold, Loughborough, Leicestershire, England) de zogenaamde Starter packs voor prijzen variërend van£ 4,95 tot£ 6,95 per set. Voorbeelden:
   - Pack 1, WW2 Armour warfare with 1/300th microtanks,
   - Pack 3, Napoleontic warfare with 15 mm figures,
   - Pack 7, WW2 Air combat with 1/300th scale aircraft.

   Tot slot van dit wargamers deel wil ik melding maken van de hernieuwde uitgave van het boek *'Napoleon's Campaigns in Miniature'*, een gids voor wargamers met betrekking tot de Napoleontische oorlogen 1796-1815, door Bruce Quarrie. Het boek is uitgegeven bij Patrick Stephens

Ltd. Het bevat 192 bladzijden, 75 kaarten, tekeningen en diagrammen en kost £ 8,95 (exclusief verzendkosten).

6. Nieuw op de markt (natuurlijk in Engeland!) zijn militaire videoboeken, zeer goed gedocumenteerde videobanden op VHS of Betamax, in boekformaat. Ze worden uitgegeven door BBC-Video en kosten per stuk £ 39,95. Tot nu toe kwamen uit:
   - *'Falklands, Task force south'*, duur 114 minuten,
   - *'Seapower, Development during 20th Century'*, duur 19 minuten,
   - *'Col. Culpeper's flying circus'* over een collectie nog steeds vliegklare oude vliegtuigen in Texas, duur 50 minuten.
   - *The Queen's birthday Parade'*, duur 88 minuten,
   - *'Salute to the Edinburgh Tattoo'* met opnamen van de taptoes 1975-1980, duur 108 minuten; en
   - *'Graf Spee and Battleship Bismarck'* met vele archieffilms erin verwerkt, duur 98 minuten.

   Te bestellen bij o.a. Military Modelling Readers Service, Freepost, Brentford, Middlesex TW8 OQP, England.

7. Ook voor de vrienden van militaire muziek is er nieuws. Zo verscheen er een magnifiek geïllustreerd boek onder de titel *'Das ist Österreichs Militärmusik'*, geschreven door Eugen Brixel, Gunther Martin en Gottfried Pils. Het bevat 384 bladzijden met 76 afbeeldingen in kleur en 400 zwart/wit afbeeldingen. Het formaat is 21 bij 29,5 cm; de uitgever is *'Edition Kaleidoskop im Verlag Styria'* te Wenen. De prijs bedraagt DM 98,-. Het boek is niet alleen voor de muziekvriend bestemd, maar zeker ook voor de uniformkundigen onder ons. Er zit vrij veel tot op heden onbekend fotomateriaal in verwerkt en het bevat tevens gegevens over componisten, kapelmeesters plus een register van marsen en een grammofoonplatenregister.
   Goed nieuws ook uit Duitsland, waar de Arbeitskreis Militärmusik van de Deutsche Gesellschaft für Heereskunde het gewaagd heeft 26 nog nooit op de plaat verschenen oude Pruissische militaire marsen te laten opnemen op twee LP's. Deze unieke uitgave ontlokte de grootste kenner van Duitse marsmuziek de volgende uitspraak: *'Ich bin begeistert! Als Freund der Armeemärsche kann es nicht anders sein, wenn 26 älteste, noch nie aufgenommene Stücke man plötzlich im eigenen Zimmer hat, dazu von solcher Schönheit! Die Sache ist grossartig!'* (Joachim Toeche Mittler).
   Verdere gegevens over de twee LP's zullen U zeker door onze afdelingscorrespondent Militaire Muziek verstrekt worden.

8. Van ons oud-bestuurslid J. Albarda kreeg ik een interessant krantenknipsel uit de *'Gooi- en Eemlander'* van 24 november 1982 toegezonden. Het handelt over de nieuwe standaard op Paleis Soestdijk, waarbij blijkt dat Hunne Koninklijke Hoogheden Prinses Juliana en Prins Bernhard hun beide standaarden hebben gecombineerd tot één nieuwe, die nu op het Paleis wappert. Wellicht kunnen we er wat meer van horen van de betrokken afdelingscorrespondent, waarbij 'n goede illustratie erg welkom zou zijn, want die in de krant is helaas van slechte kwaliteit.

9. In de bestuursvergadering van november 1982 kwam in de rondvraag de Bond Heemschut ter sprake. Dat is de bond, die zich beijvert voor het behoud van stedelijke en landschappelijke schoonheid in ons land. Alhoewel de doeleinden van deze bond ver uitgaan boven die van de militaire historie-beoefening, zijn er ook verbindingen met ons studiegebied.

   Zo zal het behoud van kruithuizen, verdedigingswerken, arsenalen etc. wel degelijk ook de zorg van de Bond Heemschut zijn. Redenen om onze leden eens attent te maken op deze reeds sinds 1911 opererende bond. Het adres van het secretariaat is Nieuwezijds Kolk 28, 1012 PV Amsterdam en het telefoonnummer van de ledenadministratie is 020-230994. Juist in tijden, dat het bezuinigingsspook toeslaat is het goed samen een front te vormen voor het behoud van al onze historische monumenten!

10. In Engeland bestaat al geruime tijd een *'Military Book Society'*. Dat is een boekenclub, die met kortingen van 25 tot 50 procent alle soorten Engelse militaire boeken aanbiedt. Het lidmaatschap is gratis. Men ontvangt maandelijks een *'Bulletin'* met boekbesprekingen van nieuwe uitgaven. Daarnaast per kwartaal een ledenblad, genaamd *'Despatches'*, waarin onder andere militair georiënteerde reizen en tochten aan de leden worden aangeboden. Bij aanmelding kan men drie boeken van grote waarde (tussen £ 7,95 en £ 12,50) kiezen voor de prijs van ± £ 4,50. Als enige verplichting staat daar voor de leden tegenover om per jaar 4 boeken uit het aanbod te kopen (tegen de gereduceerde prijs uiteraard). Mijn vraag is of er leden in onze vereniging lid zijn van deze Engelse club en wat hun ervaringen zijn. Schrijft U mij eens? Ik vraag mij ook af of er in ons land voldoende belangstelling voor zo'n militaire boekenclub (maar dan uitgebreid met anderstalige boeken) zou bestaan. Zou U me dat ook eens willen laten weten? Wellicht kan onze vereniging bij voldoende belangstelling een en ander gaan initiëren!

11. Bij de Uitgeverij Brabantia Nostra, Vogelenzanglaan 3 te Breda (telefoon 076-651837) is een boekje uitgegeven onder de titel *'KNIL-emblemen'*. De titel geeft meer aan dan de inhoud. Die bevat namelijk een beschrijving van de emblemen van de Militaire Luchtvaartafdeling van het KNIL. Misschien komen er onder de allesomvattende term KNIL-emblemen nog meer deeltjes uit, maar dat wordt nergens vermeld. Ook de prijs staat niet vermeld, noch de schrijver of samensteller van het boekje. Jammer, want het is toch prijzenswaard indien op het gebied van de KNIL-emblemen iets wordt gepubliceerd! Zo verwend zijn we op dit gebied nu ook weer niet.
Overigens is het boekje rijkelijk geïllustreerd en overzichtelijk samengesteld. Persoonlijk vind ik het een aanwinst ter uitbreiding van de documentatie over Nederlandse emblemen. Ik hoop dat er nog vele deeltjes zullen volgen!

J. ALBARDA

MILITAIRE GEDENKTEKENS (11)

Aanvulling op 152. Dit monument bevindt zich in de Prinses Julianakazerne te Den Haag (Zie Mars et Hist. sept/okt. 1982).

185. Den Haag. Van Speykstraat no's 28 en 30, boven de 2e verdieping. Een half gebogen tympaan met borstbeeld van Van Speyk met links en rechts de jaartallen 1831 - 1881 en enige wapenversieringen (Bron: Mr. J.H. Carstens).

Wij gaan nu terug in het alfabet en wel om de volgende reden. In mijn onderzoek naar deze gedenktekens werd ik door de heer C. Reitsma opmerkzaam gemaakt op zijn boek: *'Tekens aan de weg, Tekens aan de wand. Gedenktekens in Friesland '40 - '45.'* Uitgave 1980 BV Friese Pers, Leeuwarden. Tevens kreeg ik toestemming hieruit gegevens te publiceren. De heer Reitsma is conservator van het Verzetsmuseum Friesland, gevestigd op de eerste verdieping van de voormalige kanselarij aan de Turfmarkt te Leeuwarden. Dit schitterende standaardwerk van 255 bladzijden, met ruim 370 foto's en 30 kaarten en/of tekeningen geeft een volledig beeld van het verzet in al zijn vormen, de ontstellende gevolgen na arrestatie en wat er nagedachtenis aan deze slachtoffers is opgericht, van grote monumenten tot kleine straatnaambordjes toe. Hierbij werden de lotgevallen van de strijders uitvoerig vermeld. Ook wordt behandeld de lotgevallen van neergeschoten gealliëerde vliegers. Een voorwoord werd geschreven

door de oud-commissaris der Koningin in Friesland, verzetsman, Engelandvaarder en oud-reserve-officier van het Korps Rijdende Artillerie Mr. H.P. Linthorst Homan. Verwijzingen naar dit boek zal ik doen als: *'Reitsma'* en vervolgens de betreffende bladzijde.

186. **Aalsum, Gem. Oostdongeradeel.** De boerderij van de familie Veeninga kreeg op 5 mei 1965 de naam *'Droppinghiem'* als herinnering aan de wapendroppingen op 19, 22 en 28 oktober en 24 november 1944. Hier werden 's nachts 86 containers met wapens, munitie en springstoffen gedropt. De slagzin luidde: *'De worm heeft rode haren.'* De naam van de boerderij werd vastgelegd op een raam met vergulde letters waarop de gouden worm met rode haren ook voorkomt. In de oorkonde werd de moed van de familie Veeninga, die zich hierdoor aan groot gevaar blootstelde, vastgelegd. Het raam is gemaakt door Herman Bontekoe, smid in Dokkum. Naast dit raam staat op de stenen muur een van de containers. De weg achter de boerderij heet nu na ruilverkaveling in 1975 *'Droppingwei'*. (Bron: Reitsma, 146 en 64).

187. **Achlum. Gem.Franekeradeel.** Gedenksteen muur Hervormde kerk. Tekst:

1940	Ter Gedachtenis aan	1945
	Jan A.v.d.Pol	
18-1-1918	-	14-2-1945
	Atze J.v.d. Pol	
15-1-1922	-	14-10-1944
	Gerrit Abma	
6-9-1922	-	14-2-1945
	Monze de Boer	
2-5-1912	-	10-3-1944

Zij werden naar Duitsland gevoerd en keerden niet terug.

De steen werd onthuld op 4 mei 1950. De sterfdatum van Monze de Boer moet waarschijnlijk zijn: 20 maart 1945. (Bron: Reitsma 77).

188. **Akkrum. Gem.Utingeradeel.** Achter de Hervormde kerk. Gedenkteken en bord ter nagedachtenis aan de oorlogsslachtoffers in deze gemeente. Tekst:

'Untwrakseling'
1940 - 1945

Ontwerp: Ids Willemsma. Onthuld op 5 mei 1970. Het wordt binnenkort, of is sinds kort, verplaatst naar een heuvel (Bron: Reitsma 201).

189. **Akkrum. Gem. Utingeradeel.** In het gemeentehuis aan deGalemaleane. Gedenkraam achter glasschildering. Tekst: *'In dit gebouw werkte vanaf 1 augustus 1934 Burgemeester Jhr. Mr. P.M. van Baerdt van Sminia tot hij hier op 5 mei 1944 door de bezetters werd gearresteerd.*
Ontworpen en gemaakt door glazenier J. Groenestein uit Amsterdam en door hem aangeboden. Deze burgemeester werd gearresteerd omdat hij een gevangene (Sjerp de Vries) uit zijn cel had vrijgelaten. Hij stierf op 15 april 1945 te Sandborstel.' (Zie ook het gedenkraam in de Hervormde kerk te Oldeboorn, het Provinciehuis te Leeuwarden en het gemaal *'de Deelen'* in Haskerdijken) (Bron: Reitsma 202).

190. **Akkrum. Gem Utingeradeel.** Kanadeeskestrjitte No. 40. Gedenkplaat. Tekst:
'Ter herinnering aan The Princess Louise Fuseliers van Halifax - Canada. 16 juni 1945 tot 1 dec. 1945.'
Gemaakt door Steenhouwerij Baucq en De Jong uit Akkrum (Bron: Reitsma 203).

191. **Anjum. Gem. Oostdongeradeel.** Plantsoen aan de Burmaniastrjitte. Monument, tekst:
Ter nagedachtenis aan onze gevallen dorpsgenoten
Klaas Kooistra *2-10-'19 + 12-5-'40 Grebbeberg Rhenen
Cornelis Postma * 31-10-'22 + 15-1-'45 te Wons
Jelle v.d. Meulem * 6-10-'24 +*1-5-'48 te Soekaboemi, Java*
Rommert Jansma * 29-9-'27 + 27-1-'49 te Sibolga, Sumatra
Jan Dijkstra * 5-3-'25 + 30-7-'49 te Grisee, Java (dit moet echter zijn: Tambakdone).

Ontworpen en gemaakt door Steenhouwerij Arends te Leeuwarden. Onthuld op 4 mei 1953. Het stond toen tegen de Hervormde kerk, maar is later verplaatst (Bron: Reitsma 148).

192. **Appelscha. Gem. Ooststellingwerf.** Kampeerterrein van de Stichting tot Vrijheidsbezinning. Monument van de Vrije Socialisten. Trapvormig opgemetselde muur met gedenkplaat. Tekst:

1940 - 1945
ONKWETSBAAR BLIJFT DE GEEST, TEMIDDEN VAN HET BRUUTSTE GEWELD. AAN ALLE GEVALLEN KAMERADEN.

Gemaakt door E.J. Hoek uit Amsterdam. Onthuld op 1 september 1946. (Bron: Reitsma 151).

193. **Appelscha. Gem. Ooststellingwerf.** Ingang hoofdgebouw recreatiecentrum *'Us Blau Hiem'*. Gedenkplaat. Tekst:

In memoriam
B. Smit
A. Lok
M. Braaksma

Gemaakt door Steenhouwerij Arends te Leeuwarden. Onthuld op 27 mei 1976. Voor Smit is bij de firma Wolters in Groningen een gedenkplaat onthuld. Hij was medewerker van de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers (L.O.). Hij stierf op 25 mei 1945 in Neustadt bij Lübeck aan tyfus. Het L.O. zorgde zowel voor geld als voor distributiebonnen. Voor Lok, zie ook Appelscha verzetsmonument (194) en school in Ravenswoud. Braaksma was eens een groot man in de drankbestrijding. Hij stierf op 17 december 1945 te Leeuwarden. (Bron: Reitsma 152).

194. **Appelscha. Gem. Ooststellingwerf.** Plantsoen aan de Bruggelaan. Verzetsmonument, voorstellende knielende vrouw op zuil. Op twee hardstenen banden staat de tekst:

'Fallen foar it Heitelân'
Melle Bruinsma - 4 mei '43
Marinus van Emst - 12 augustus '44
Andries J. Lok - 20 mei '44
Anne de Boer - 4 mei '43
Jitze Kiewiet - 2 mei '43

De slachtoffers van 4 mei vielen onder de stakende toeschouwers bij de aprilmeistaking. De Duitsers openden het vuur op deze menigte bij een afgedraaide brug. Van Emst, boswachter en medewerker L.O. werd tijdens zijn arrestatie doodgeschoten. Andries Lok stierf als slachtoffer van een *'Silbertanne'*-moord, als wraak voor een neergeschoten landwachter. De *'Silbertanne'*-moorden waren sluipmoorden op goede, als zeer anti-Duits bekende Nederlanders, van wie lijsten waren gemaakt met behulp van onder andere de N.S.B. Er werden steeds drie Nederlanders doodgeschoten indien er één N.S.B.-er of één Duitse handlager was geliquideerd. *'Silbertanne'* was het codewoord. (Bron: Reitsma 153).

195. **Arnhem.** Grote of St. Eusebiuskerk. In het koor. Grafmonument Karel van Egmond, overleden 1539, de laatste hertog van Gelre. Gebeeldhouwde epitaaf voor de kanselier van de hertog Joost Sasbout, overleden in 1546 en een levensgrote afbeelding van de hertog in zijn harnas. (Bron: Reisboek voor Nederland, uitg. ANWB 1965).

196. **Assen.** Johan Willem Frisokazerne. Bataljon Chassé. In de muur van de traditiekamer is een roodkoperen plaat gemetseld met de namen van militairen, behoord hebbende tot het 21 Regiment Infanterie, die in de jaren 1940-1941 in het verzet gingen, de zogenaamde Stijkelgroep. Zij zijn door de Duitsers gevangen genomen in maart-april 1942 en vervolgens gefusilleerd. Tekst:

21 R.I.
Ter eerbiedige herinnering aan
hen die vielen voor ons vaderland.
A. de Vries, kolonel; J.J. Six Dijkstra, majoor; C.F.J. Boers, kapitein; Jhr. F.J. A. Calkoen, kapitein; S.J. van Royen, kapitein; J.P. Schipper, sergeant majoor instr.; P. Dietrich, dpl sergeant; C. de Graaf, dpl soldaat; H. van 't Loo, dpl soldaat; H.J. Nuitjens, dpl soldaat; S.P. Schouten, dpl soldaat.
Amersfoort 1946.

Deze plaat werd na 1945 aangebracht in de Willemskazerne aan de Leusderweg in Amersfoort. Nu is deze kazerne ombebouwd tot woonruimte. (Bron: Ons lid de heer Doornebal en vervolgens luitenant Cedée van de Landmachtvoorlichtingsdienst).

197. **Tussen Bakkeveen en Allardsoog, bij de Nije Drintsewei.** Monument bestaande uit een sokkel

van keien met daarop een grote zwerfkei. Tekst:

10.4.1945
A.E. Gorter Woldendorp
Ds. S.J. Hoekstra Midwolda
J. Kazemier Veendam
H. Mulder Noordbroek
Mr. M. Ritzema Niekerk
A.B.P. Sanders Oude Pekela
A. Smit Hoogkerk
E.L. Ubbens Middelstum
H.N. Werkman Groningen
A. van der Woude Groningen

Het waren allen illegale werkers die op 9 april 1945 uit het huis van bewaring te Groningen waren gehaald. Zij werden als represaille op 10 april 1945 gefusilleerd. Het monument is gemaakt naar een ontwerp van de architect A. Witteveen door de steenhouwerij Cuperus te Marum en onthuld op 10 april 1952. (Bron: Reitsma 171).

198. **Balk. Gem. Gaasterland.** Hal Gem. huis. Gedenkplaat met zitbank. Tekst:

1940 - 1945

'Fallen yn'e striid tsjin ûnrjocht en slavernij, dat wy yn Frede Foar Rjocht en Frydom weitsje.

J.J. Boomsma + Sneek, 6-11-44
J. Hornstra + Doniaga, 17-3-45
J.D. Schweitzer + Nyega, H.O.N. 4-8-44
J. Nagelhout + Noordzee, 19-6-40
Th. de Boer + Indonesië, 21-9-44

De tekst is van Jan de Vries uit Balk. De gedenkplaat is gemaakt door Steenhouwerij Eijgelaar uit Wolvega en geschonken door de ex-illegaliteit uit Gaasterland.
Boomsma probeerde bij zijn arrestatie te vluchten en werd doodgeschoten. Hij was districtsleider van de L.O. en wist vele onderduikers en Joden te helpen. In Bolsward is een laan naar hem genoemd. Hornstra werd gearresteerd toen hij wapens hielp overladen. Schweitzer werd opgepakt voor de arbeidsinzet in Duitsland en werd ook tijdens een vluchtpoging doodgeschoten. Nagelhout sneuvelde aan boord van Hr Ms 0 13 als matroos 2e klas toen zijn schip vermoedelijk op een mijn liep. In Bakhuizen is een straat naar hem genoemd. De Boer was door de Japanners gevangen genomen. Tijdens het vervoer op het Japanse schip de Fuji Maru werd dit getorpedeerd en tot zinken gebracht. Hij was sergeant-majoor der Artillerie. In Bakhuizen is een straat naar hem genoemd. (Bron: Reitsma 81).

C.A. HESHUSIUS

RIDDERS MWO KIJKEN ONS AAN

Er ligt een kloek en al op het eerste gezicht prettig ogend boek gereed, dat ons alles vertelt over de Militaire Willemsorde sedert het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog geraakte. Reeds dadelijk brengen wij hulde aan de auteur. Wij prijzen ons gelukkig dat hij bovendien nog lid is van onze Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie: de majoor der Infanterie P.G.H. Maalderink. Onder auspiciën van de kanselier der Nederlandse Orden is deze auteur toentertijd werkzaam bij de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf, geruime tijd doende geweest dit belangwekkende meesterwerk samen te stellen, waarbij hem van vele zijden een onmisbare steun werd geschonken. In al zijn bescheidenheid wijdt de samensteller geheel aan het eind hieraan een nawoord. Dit op zich zelf vertelt ons al veel. Het boek gegint met een persoonlijk voorwoord van onze koningin, grootmeester der orde sedert 1980. Na een inleiding van de kanselier der Nederlandse Orden, tevens voorzitter van het kapittel der MWO, volgt een kort overzicht van de historie van onze ridderorden; daarna een uitleg over de MWO

zelve, de wet daarover en het reglement, en daarbij diverse vaak curieuze en goed gekozen wetenswaardigheden uit de geschiedenis der orde, die reeds bestaat sinds 1815. Vele zaken zijn op heldere wijze van uitleg en commentaar voorzien, vooral ook de belangrijke en modern aandoende wetswijzigingen van 30 april 1940. Hierna volgen de diverse hoofdstukken. De keuze daarvan is overzichtelijk geschied; de bewerking is logisch en chronologisch goed geslaagd. Eerst krijgt men een verhandeling over de ridders grootkruis en de commandeurs H.K.H. Prinses Wilhelmina, Z.K.H. Prins Bernhard, generaal S.H. Spoor en drie buitenlandse staatshoofden.
Maar alvorens wij verder gaan over wat daarna volgt, moeten wij toch al hier even memoreren dat het toch wel erg frappant is geweest dat het in eind april 1940, enkele dagen voor de oorlogsjaren van mei 1940 is geweest, dat de viering van het 125-jarig bestaan van de MWO, plaatsvond. Deze herdenkingsplechtigheden werden zowel in Nederland als in Nederlands-Indië gehouden. Ook uit die dagen stamt de 'voorganger' van het huidige boek, het werk van G.C.E. Köffler, *'De Militaire Willems-Orde 1815-1940'*; het werd in april 1940 in 's-Gravenhage gepubliceerd. Door de merkwaardige loop der historie is hier, geheel ongewild overigens, een typisch aandoend eindpunt geschapen, dat erg opvalt omdat er meteen daar achter achter weer een nieuw beginpunt kwam. Het nieuwe boek dat voor ons ligt sluit dan ook op zakelijke en waardige wijzen aan op het genoemde werk van Köffler uit april 1940.

De hoofdstukken zijn verdeeld over de tijdperken waarin krijgsverrichtingen voorkwamen en zaken die daarmede rechtstreeks verband hielden: de strijd in Nederland van mei 1940, de strijd vanuit Engeland; het verzet in bezet Nederland; de koopvaardij en de oorlog; de strijd tegen Japan; de bevrijding van Nederland, de krijgsverrichtingen in Nederlands-Indië na de oorlog en de periode van het Nederlandse VN-detachement in Korea. Bij elk van die hoofdstukken is eerst begonnen met een op juiste wijze opgezet algemeen overzicht, en alvorens de handelingen van de ridders uit die periode stuk voor stuk aan de beurt komen in alfabetische volgorde hunner namen, is er de opgave van die korpsen van de krijgsmacht welke als geheel de MWO verwierven.
Bij een der oorlogstonelen, de strijd tegen Japan, valt een feit op dat beslist niet algemeen bekend zal zijn. Er is daar namelijk een splitsing tussen ridders der 3e klasse en die der 4e klasse aangebracht. Wij vinden dit heel zinvol. En de Tweede Wereldoorlog en daarna hebben slechts twee Nederlanders het ridderkruis der 3e klasse verworven. Het waren beiden militairen en ook voor beiden was het helaas posthuum. Het zijn schout-bij-nacht K.W.F.M. Doorman (o.a. slag in de Java Zee) en kapitein vlieger-waarnemer KNIL J.P. van Helsdingen (laatste luchtgevecht vlak vóór de capitulatie op Java in 1942). Een ander facet dat ook niet iedereen weet is dat ook een aantal militairen van de geallieerde mogendheden het ridderkuis MWO verwierf: ook zij werden in het kort vermeld. Het is vaak met grote ontroering dat de lezer kennisneemt van wat al deze mannen - er is ook een enkele vrouw bij - hebben gedaan in uiterst zware omstandigheden, want velen onder hen zijn gesneuveld of overleden aan de bekomen verwondingen tijdens de handelingen waarvoor zij later posthuum gedecoreerd zouden worden. Andere ridders weer zijn voor hun uitzonderlijke daden door de vijand terechtgesteld en enkelen bezweken in vijandelijke gevangenissen na zware beproevingen. Verder geeft het boek ook nog verslagen van de beëdigingen van Prinses Wilhelmina tot ridder grootkruis en die van Prins Bernhard tot commandeur; en ook van de posthume hulde bij de uitreiking van de kruisen voor zes ridders aan even zovele vrouwelijke nabestaanden van hen. En eveneens treffen wij een opgave aan van monumenten ter nagedachtenis, van vernoemingen, ereboeken en dergelijke. Overigens wordt ook aandacht besteed aan de vereniging er ridders, aan de jubilea en aan de kanseliers der orden. Heel praktisch is ook het alfabetische naamregister betreffende de ridders; deze lijst vergemakkelijkt het opzoeken aanzienlijk. Het boek eindigt met een bronvermelding en een literatuurlijst.

Samenvattend zouden wij willen zeggen dat in dit boek een verantwoorde soberheid is betracht; er staat niet te veel in en ook niet te weinig. De vorm, de opmaak, de stijl en de woordkeuze, doch vooral de vermeldingen van de grote feiten van moed, beleid en

trouw, zij zijn bewust eenvoudig en helder gehouden. Het boek is hierdoor prettig en vlot leesbaar: geen holle frasen en gelukkig geen bombast, gewoon *'recht op de man af'*, precies zoals het optreden van de ridders zelf is geweest. In de tijd van nu, waarin begrippen als bijvoorbeeld liefde voor het vaderland en vorstin of aanhankelijkheid aan de krijgsmacht niet meer zo vanzelfsprekend zijn als vroeger, getuigt dit boek door zijn eenvoud en oprechtheid van een grootheid waarvan de omvang nu nog maar nauwelijks is te schatten.

De kleur van het boek is oranje en wit; op de voorzijde prijkt het ridderkruis. De afmetingen zijn 27 bij 19 cm, een fors formaat dus. Het telt 384 bladzijden met gekleurde en zwart-wit afbeeldingen, vol met foto's. Daarnaast staan ook enkele kaarten en dit werk afgebeeld. Het boek is uitgegeven door Sijthoff Pers te Rijswijk (Z-H) en is te verkrijgen in twee uitvoeringen, in paperback voor *f* 49,95 en gebonden voor *f* 79,95.

Filmdag 'Mars et Historia', Legermuseum Leiden, 5 maart a.s.

Dankzij de medewerking van de directeur van het Legermuseum is het ook dit jaar weer mogelijk in Leiden een filmdag te houden voor onze vereniging. Deze zal plaatsvinden op 5 maart a.s in het gebouw aan de Pesthuislaan te Leiden. De projectie wordt zoals gewoonlijk verzorgd door de heer H. Smit, medewerker van het museum. Het tijdstip van aanvang is om 10.15 uur precies. Vertoond zullen worden:

1. *'Het vreemde leger'*, een film over de Nederlandse troepen in Nederlands-Indië tijdens de Tweede Politionele Actie.
2. *'De Padangjagers bestaan 3 jaar'*, over de feestviering bij dit onderdeel ter gelegenheid van zijn driejarig verblijf in Nederlands-Indië.
3. *'Een groot soldaat ging heen'*, over de begrafenis van generaal S.H. Spoor.
4. *'Militair, houd je stuur recht'*, een wervingsfilm uit de jaren vijftig.
5. *'Paraat of prikkeldraad'*, een film over de Nationale Reserve.
6. *'Militair Journaal 1962'*, met onder andere beelden van de bouw van een baileybrug bij Enschede en de viering van een jubileum van de Koninklijke Marechaussee te Apeldoorn.
7. *'Militair Journaal 1963'*, met onder andere beelden van het vertrek van het 42 Painfbat naar Seedorf (B.R.D.) en de opruiming van oude bunkers.

Een ieder die deze filmvertoning wenst bij te wonen wordt dringend verzocht om **uiterlijk 10.15 uur** bij de ingang van het museum aanwezig te zijn. Het Legermuseum, gelegen aan de Pesthuislaan te Leiden, bevindt zich achter het Centraal Station (uitgang 'centrum', rechtsaf, onder het viaduct door, eerste weg rechts).

J.v.H.

J.J. NORTIER

DE BEZETTING VAN WEST-BORNEO IN 1942 (II)

De vijand nadert Nederlands gebied

In Brits Borneo bevond zich SARFOR (Sarawak Force) onder bevel van luitenant kolonel (later kolonel) C.M. Lane (Military Cross), bestaande uit 2/15 Punjab Regiment (een bataljon van 1075 man), de Sarawak Coastal Marine Service, Sarawak Armed Police en Sarawak Volunteer Force. De totale sterkte bedroeg 2565 man. Aan Japanse zijde werd de operatie tegen Noordwest en West Borneo uitgevoerd door het Kawaguchi Detachement (brigadesterkte) onder bevel van generaal majoor Kiyotake Kawaguchi. Landingen vonden plaats op respectievelijk 16 en 24 december 1941 bij Miri en Kuching. Bij de gevechten in de omgeving van Kuching verloor 2/15 Punjab ongeveer 300 man aan doden, gewonden en krijgsgevangenen. Kolone Lane kreeg nog voor de landing bij Kuching opdracht het nabijgelegen vliegveld te vernielen. De Outline Narrative etc.: *'Officer Commanding Troops sent an urgent message to Singapore pointing out that all troops and stores were concentrated within the aerodrome defences. that it was now too late to change back tot mobile defence* (aanvankelijk ging het SARFOR operatieplan uit van een mobiele verdediging, kort voor het begin van de oorlog moest dit worden omgezet in een statische verdediging van het vliegveld, JN) *and anyway, there was no point in attempting to defend a useless landingground. He therefore asked permission to withdraw as soon as possible via Bau into Dutch North West Borneo. Lieutenant general A.E. Percival* (commandant **Malakka, JN**) *on receipt of this signal (at 1305 hours of the 24th; 16½ hours later), immediately replied to the effect that colonel Lane should fight on as long as possible and then act in the best interests of Dutch West Borneo as a whole.'*

Kolonel Lane gaf in de avond van 25 december opdracht voor de terugtocht naar Nederlands gebied: *'At Krokong* (op ±16 km van de grens, JN) *the majority of the Sarawak State Forces, in view of their arrangement to serve only in Sarawak, were returned to their homes. English officers with the State Forces however, chose to remain with the Punjabi battalion . . . From 26 december SARFOR ceased to exist as a combined Indian-Sarawak State Force and the 2/15 Punjab Regiment, now less than 800 man strong, carried on alone . . . The following day (27 december. JN) they crossed into Dutch Northwest Borneo, passed through thickly wooded country as far as Djagoi Babang and thence, in heavy rain, continued along a difficult muddy track to Silooas. Here a halt was called for the night and a Dutch patrol from Bengkajang was given full details of the situation in Sarawak which had resulted in the battalion arriving so unexpectedly at Silooas.'*

In de morgen van 29 december was het bataljons te Sanggau geconcentreerd: *'After a wait of many hours* (de bondgenootschappelijke samenwerking verliep, op zijn zachtst gezegd, onwennig, JN) *were eventually allowed to cross over and by midday, all were comfortably installed in the evacuated Air Force Barracks of Singkawang II aerodrome.'*

Een aantal meegekomen Engelse vrouwen en kinderen, alsmede enige State Force personeel, werd naar Pontianak afgevoerd om vandaar naar Java te vertrekken. Het gezelschap verliet Pontianak pas op 25 januari, een paar dagen voor de komst van de vijand. Luiteant kolonel Mars in zijn verslag: *'Op 29 december kwam 2/15 Punjab te Singkawang II aan. Door de zware regens was de terugtocht der Punjabi zeer moeilijk verlopen. Velen waren blootsvoets en hadden gescheurde kleren aan, terwijl de honger op hun gezichten te lezen was.'*

De achterhoede van de Punjabi's arriveerde onder bevel van kapitein Chapman pas op 31 december in uitgeputte toestand. *'On the same day, Headquarters Singapore placed 2/15 Punjab under Dutch command from Java to assume with colonel Mars the joint command of Indian and Dutch Forces.'*

Mars vermeldde *'dat door de legerleiding beslist was dat het bataljon te mijner beschikking werd gesteld.'* Kolonel Lane merkte op dat de bevelsverhoudingen nooit hebben voldaan: '. . .

the force was placed at the disposal of both of them (de Engelse en Nederlandse commandant, JN) *and as a result was receiving separate plans from both, sometimes involving sending the same body of troops to two places simultaneously.'*
Op 30 december bezocht Lane de territoriaal commandant in diens 'kwartier' te Sempaoek en *'arranged for the battalion to remain at Singkawang II until the 4th of January 1942, by which time it was hoped that all companies would be thoroughly rested and reorganized.'* Het zwaardere materieel had men te Krokong moeten achterlaten en de bewapening bestond nog slechts uit geweren, lichte mitrailleurs Bren en Thompson pistoolmitrailleurs. Aan munitie had men maar 54 handgranaten en 53.000 patronen kunnen meenemen. De ongeveer 783 man werden verdeeld in een Stafcompagnie en vier compagnieën, namelijk A Compagnie (Sikhs), B Compagnie (Punjabi Mussalman) C. Compagnie (Khattack) en D. Compagnie (Jat). Het geneeskundig detachement van 19 Indian General Hospital (IGH) was gelukkig ook meegekomen. Onder leiding van majoor O'Donnell (Indian Medical Service) heeft de geneeskundige dienst zeer veel gedaan voor het behouden van een redelijke gezondheidstoestand. Na de reorganisatie werd het Punjab bataljon als volgt ingezet:

- A Compagnie (kapitein Fairbairn), verdediging van Singkawang II;
- B Compagnie (kapitein Chapman), in de voorbereide stellingen achter de Tanggi rivier bij Sanggau met een aantal mitrailleurs en mortieren van het Garnizoensbataljon;
- C Compagnie (kapitein Temple) en een peloton D Compagnie in reserve bij het vliegveld;
- D Compagnie (kapitein Crosland) (minus een peloton) plus een groep (section) pistoolmitrailleurs (dit wapen was ingedeeld in een pistoolmitrailleurpeloton van de stafcompagnie) te Siloeas; hier bevonden zich ook enkele KNIL-brigades; de opdracht van het detachement Siloeas luidde: vertragen van vijandelijke opmars naar Singkawang II, patrouillegang tot aan Djagoeibabang, na uitvoering opdracht in reserve bij Sanggau;
- Geneeskundig detachement te Kandasan;
- Overige niet genoemde eenheden bij het vliegveld.

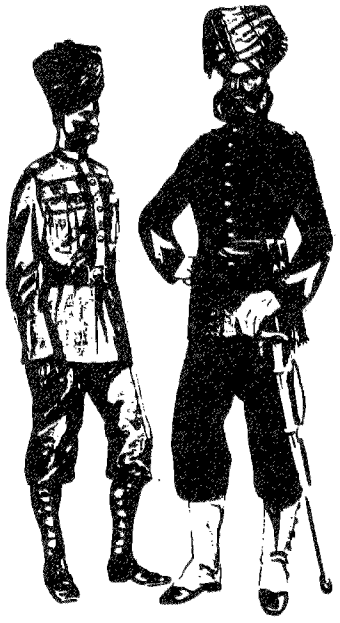

Een officier (Sikh) en soldaat van een Punjab regiment in de uniformen van 1934. De officier (rang subedar, dat is kapitein) draagt een scharlaken tuniek met donkerblauwe broek (gekleed tenue).

Ondanks het feit dat Singkawang II door de luchtstrijdkrachten was ontruimd, diende het vliegveld tot elke prijs te worden behouden. Na de bombardementen werd de schade zo goed mogelijk hersteld, uiteraard met mankracht want groot materiëel bezat men niet. Het AHK Bandoeng hoopte binnen een paar weken het luchtoverwicht te hebben herwonnen. In deze optimistische visie begon de victorie van Singapore. De vliegvelden op Borneo zouden bij de spoedig te verwachten grote geallieerde tegenoffensieven een belangrijke rol spelen.

De tragische 'come-back' van een gepensioneerd rimboe-officier

Berichten over het lage moreel in West-Borneo en de minder goede samenwerking tussen het BB (Binnenlands Bestuur) en het leger bereikten natuurlijk ook Java. Het AHK Bandoeng ging meteen tot actie over; het rond luitenant-kolonel A.L. Gortmans, een drieënvijftigjarige officier, die op 31 januari

1936 was gepensioneerd, maar weer in dienst was geroepen, naar West-Borneo. Deze legendarische figuur, die bekend stond als Jan Oorlog, was in zijn jonge jaren betrokken geweest bij onlusten in dit gebied. Het AHK Bandoeng gaf hem een veelomvattende opdracht mee: *'guerilla-oorlog tegen de Japanse basis te Kuching en de verbindingslijnen van de naar Nederlands Borneo oprukkende vijand.'* Zonder enige kennis van de moderne guerilla en aan het hoofd van een gedemoraliseerde troep, die evenmin enig benul van dit soort oorlogvoering had, begon Gortmans aan een onmogelijke taak. Hij kwam op 1 januari 1942 te Pontianak aan. Inmiddels had luitenant-kolonel Mars bevel gekregen om Jan Oorlog op alle mogelijke manieren te steunen, zonder de verdediging van Singkawang II in gevaar te brengen. *'Aan luitenant-kolonel Gortmans stelde ik ter beschikking: kapitein N. Touwen (voordien plaatselijk militair commandant te Pontianak, JN), kapitein A. van Sprew, eerste luitenant J. Roukens, eerste luitenant G.A. Hermans, sergeant majoor instructeur F.J. Smid, officier van gezondheid eerste klasse C. Borgmeijer en acht brigades, elk voorzien van een automatisch wapen. Voorts liet ik zorgen voor de opvoer van levensmiddelen naar Siloeas.'*

Op 4 januari marcheerde Gortmans met zijn mensen naar Siloeas af voor een guerrilla zonder enige voorbereiding, zonder steun van de bevolking en met personeel dat voor die optreden totaal niet geschikt was. Van Bommel (SK 8/7) noemde Gortmans *'een moedig, maar volkomen incompetent en aan de drank verslaafd officier, die in Bronbeek thuishoorde maar niet op het gevechtsveld.'* De verwachtingen waren hooggespannen. Een NEFIS (Netherlands Forces Intelligence Service)-rapport van november 1944 (SK 8/1) meldde: *'Commandant Sarawak Forces meldt aan Britse commando te Singapore de aankomst van overste Gortmans. Hij wilde met 150 man Sarawak binnenvallen om Miri en Kuching te heroveren* (sic! JN). *Hij wenste dat 2/15 Punjab Regiment zou volgen om het te veroveren terrein te bezetten. De commandant van de Sarawak Force was het daarmee niet eens. Deze commandant ging zelfs zover dat hij voorstelde de gehele Britse Sarawak Force naar Java te evacueren.'*

Jan Oorlog kwam niet veel verder dan even ten noorden van Siloeas. De zogenaamde guerrillastrijders leverden een paar vuurgevechten. Een patrouille onder luitenant

Het in der verslagen genoemde 'accurate en hevige mortiervuur' zal meestal afkomstig zijn geweest van de 50 mm. Model 89 (onze jaartelling 1929) granaatwerper. De Japanse tirailleurcompagnie bezat zes van deze granaatwerpers, een prima wapen met een dracht van 120 tot 650 meter. De afstand werd ingesteld met de schroef, zichtbaar aan de rechteronderkant van de loop. Men maakte hiermee als het ware de kamer korter of langer. Het wapen vuurde granaten met tijdbuis, een groot voordeel in zwaar begroeid terrein. Ook de handgranaat Model 91 kon met de granaatwerper worden verschoten. De dracht bedroeg alsdan 40 tot 190 meter en de granaat moest worden voorzien van een voortdrijvende lading.

Hermans bracht de vijand enige verliezen toe. Over het verloop van deze patrouille deden onderling sterk afwijkende lezingen de ronde, variërend van zware vijandelijke verliezen tot een eigen vlucht.

Luitenant kolonel Mars schreef dat Hermans met een brigade uit Sarawak terugkeerde en niet wist dat Djagoeibabang al door de vijand was bezet: *'(Hij) nam op het voetpad dat naar de kampong leidde, vreemde voetsporen waar. Hij liet daarop zijn brigade halthouden en sloop met een Ambonnees sergeant de kampong binnen, die ogenschijnlijk geheel verlaten was daar de vijand in de omgeving bezig was met pionierswerkzaamheden. Bij de school gekomen, werd de deur plotseling geopend en stapten twee Japanners naar buiten, die terstond door de Ambonnese sergeant werden neergeschoten. De schoten werd onmiddellijk beantwoord met luid Japans geschreeuw uit de omgeving, waarop Hermans en de sergeant - door vele Japanners achtervolgd - terugtrokken en in de kali sprongen waar zij*

zich achter een uitstekend rotsblok verborgen.' Hermans en de sergeant konden Siloeas bereiken. De brigade zocht na de schoten een goed heenkomen en kwam veel later, individueel of in groepjes, terug.
Een gezamenlijke actie met de Britten, waarbij de guerrillastrijders van Gortmans flankerend zouden aanvallen en de Punjabi de vijand frontaal moesten aangrijpen, ging niet door. Gortmans voelde zich niet in staat deze aanval uit te voeren, omdat zijn sterkte aanzienlijk was teruggelopen en zijn eenheid met ernstige voetklachten kampte als gevolg van het moerassige terrein. Door *'een misverstand'* werd de Engelse commandant niet ingelicht. Op 16 januari trokken de Punjabi terug op Siloeas.
Gortmans kwam vermoedelijk op 18 januari in de omgeving van Sanggau aan. Van Bommel in zijn verslag: *atNaar hij (Gortmans) mij vertelde had de Jap in het diepst van de nacht een zeer accuraat mortiervuur op het bivak afgegeven. De troep was uiteengespat, soldaten en gestraften (dwangarbeiders die als drager dienst deden, JN) hadden, zonder gehoor te geven aan orders, een goed heenkomen gezocht in de richting van Siloeas. Slechts luitenant kolonel Gortmans en zijn officieren hadden kans gezien om de voornaamste zaken, papieren en voorraden van verschillende aard, in veiligheid te brengen. Een aantal gestraften kon tijdig worden opgevangen en zorgde vor het transport.'*

Op 18 januari begon de vernieling van het vliegveld. De dag daarna arriveerde kapitein Generale Staf D.C. Buurman van Vreeden om namens het opperbevel een onderzoek in te stellen naar de vernielingen en de gedragingen van de territoriaal commandant. Kapitein Schollen: *'Kapitein Buurman van Vreeden had volmacht naar bevind van zaken te handelen, onder andere de territoriaal commandant uit zijn functie te ontheffen en Gortmans als opvolger aan te wijzen.'* Volgens Schollen werd de vernieling van het vliegveld geaccepteerd en *'... dient nog vermeld te worden dat luitenant kolonel Gortmans met kapitein Buurman van Vreeden mede naar Java vertrok nadat hij, mede op mijn advies, van zijn commando (als guerrillacommandant, Mars werd in zijn functie gehandhaafd, JN) was ontheven.'* Daarmee eindigde de tragische Borneocarrière van een, in zijn jonge jaren en onder totaal andere omstandigheden, verdienstelijk officier. Jan Oorlog ging naar Celebes, waar zijn guerrilla even weinig succes had. Op 6 april 1944 werd hij door de Japanners te Makassar onthoofd na enige volkomen inefficiënte pogingen tot subversieve acties.[1]

De vijand

De gegevens ovr de vijand zijn ontleend aan de Japanese Monographs No. 26, Borneo Operations 1941-1945, Tokyo, 20 november 1957. Deze documentatie werd verzameld door voormalige Japanse stafofficieren onder toezicht van de Historical Records Section van First (Army) en Second (Navy) Demobilization Bureaus van de Japanese regering. De manuscripten werden in het Engels vertaald door de US Military Intelligence Service, G2 Headquarters Far East Command. Het werk van de Japanse auteurs ondervond grote hinder als gevolg van de hiaten in de officiële bronnen. Vele documenten gingen tijdens de oorlog verloren of werden na de capitulatie vernietigd. De Japanse Monographs No 26 zijn geschreven door kolonel Itsu Ogawa, destijds eerste stafofficier van het Kawaguchi Detachment en luitenant-kolonel Masashi Ino van Imperial General Headquarters Historical Section.
De gevechtsgroep Kawaguchi, opgericht te Tokio op 20 november 1941 en staande onder rechtstreeks bevel van de Southern Army, stond onder commando van generaalmajoor Kiyotake Kawaguchi. De eenheid werd grotendeels gevormd uit onderdelen die zich te Kanton (Zuid-China) bevonden en tot de 18e Divisie behoorden. De slagorde luidde:
- Staf 35 Infanterie Brigade
- 124e Infanterie Regiment
- Peloton 12 Genie Regiment
- Detachement 18 Divisie Verbindingscompagnie
- 4 Veldhospitaal 18 Divisie en andere geneeskundige eenheden van 18 Divisie
- Detachement 11 Water Bevoorradings- en Zuiveringscompagnie.

Uit Japan en Mantsjoerije werden aangetrokken:
- 33e Luchtdoel Bataljon
- Compagnie 26 Zelfstandig Genie Regiment
- 2 Zelfstandige Geniecompagnie
- 80 Zelfstandig Radiopeloton
- 37 Radio Compagnie
- 48 Walorganisatie, staf met logistieke eenheden

- Technische eenheden om de oliebronnen van Brits Noord-Borneo in bedrijf te stellen.

Op 8 december kwam in de Baai van Camranh onder bevel:

- 2Yokosuka Speciaal Marine Landingsbataljon.

Tijdens zijn verblijf in Tokio kreeg generaalmajoor Kawaguchi enige summiere gegevens over de vijand en het terrein. Goede kaarten van Borneo bezat men niet en de inlichtingen omvatten niet veel meer dan wat algemene topografische feiten. De eenheden van Kawaguchi zaten over heel Japan, Mantsjoerije en China verspreid. De concentratie kostte zeer veel moeite. Tussen 3 en 5 december 1941 verzamelde de gevechtsgroep zich in de Baai van Camranh, ten noordoosten van Saigon. Gezien de bijzondere omstandigheden van het jungleterrein moest de uitrusting worden aangepast. Opleiding voor de jungle-oorlog en het beoefenen van de landingsprocedures konden slechts gedeeltelijk en niet voor alle eenheden plaatsvinden.

De gevechtsgroep verliet op 13 december met vlootescorte de Baai van Camranh. Begin januari 1942 had Kawaguchi geheel Brits Noord-Borneo in handen. Het vliegveld bij Kuching was nodig om de linkerflank van het 25e Japanse leger te beveiligen tijdens de aanval op Singapore. Al spoedig bleek het veld te klein. Het terrein leende zich niet voor uitbreiding en bovendien waren de banen in de regentijd erg drassig. Aangezien voor de aanval op Java een goede luchtbasis nodig was, kreeg Kawaguchi op 28 december van Southern Army opdracht het vliegveld Ledo, bij de Gealliëerden bekend als Singkawang II, te veroveren.

Volgens de inlichtingendienst was het terrein op de grens van Brits en Nederlands Borneo ondoorschrijdbaar voor troepen te voet. Kolonel Akinosuke Oka, commandant van het 124e Regiment, kreeg opdracht vanuit Kuching de nodige verkenningen uit te voeren. Op 6 januari 1942 ontving generaal Kawaguchi bevel om eerst de havens langs de noordwest kust van Borneo te nemen en pas daarna de aanval op het vliegveld Ledo in te zetten. Voor de operatie wees hij de volgende eenheden aan:

- Staf 35 Infanterie Brigade
- 124 Infanterie Regiment minus een bataljon
- Peloton van 12 Genie Regiment
- Compagnie van 26 Zelfstandig Genie Regiment
- Geneeskundig detachement
- Detachementen van 48 Walorganisatie
- Detachementen 11 Water Bevoorradings- en Zuiveringscompagnie

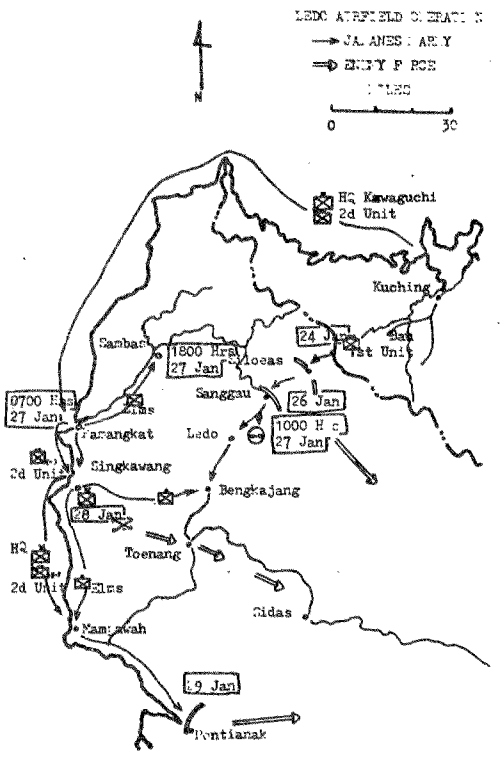

Schets ontleend aan de Japanese Monographs No. 26. De 1st Unit bestond uit vijf compagnieën met enige versterkingen, de 2nd Unit telde drie compagnieën.

Het 124e Regiment (minus), bestaande uit vijf compagnieën met enige versterkingen, diende zich bij de bovenloop van de Sarawak rivier te concentreren en zich klaar te maken voor de aanval op het vliegveld Ledo.

Drie compagnieën onder een bataljonscommandant, in de schets aangegeven als 2d Unit, kregen opdracht bij Pamangkat te landen en aanvallen op Singkawang, Sambas en Pontianak uit te voeren. Een deel van de 2d Unit moest samenwerken met de 1st Unit (124 Regiment (minus)) bij de aanval op het vliegveld. Het tijdstip van de landing op de westkust was afhankelijk van de voortgang der

operationele voorbereidingen bij 124 Regiment. De stad 35 Infanterie Brigade (HQ Kawaguchi op de schets) bevond zich bij de 2d Unit.
Op 13 januari arriveerde generaal Kawaguchi persoonlijk te Kuching om zich van een en ander op de hoogte te stellen. Hij vernam dat ongeveer 400 à 500 Britten al teruggetrokken waren. Volgens de Japanners was het moreel van de Engelse troepen laag. De sterkte van de vijand in de omgeving van het vliegveld Ledo werd geschat op circa 1000 man, voorzien van mitrailleurs en veldartillerie. De hoofdmacht bevond zich volgens de inlichtingendienst bij Sanggau. Het pad van Bau naar Siloeas was smal en uitsluitend bruikbaar voor infanterie in colonne met enen. Het 124e Regiment had zeer veel vertraging ondervonden door de zware regenval en het feit dat men zich een pad door de jungle moest kappen. Volgens de Monographs was de hoofdmacht van de 1st Unit op 18 januari bij Bau verzameld. De aanval werd op 24 januari ingezet. Deze datum stemt niet geheel overeen met de eigen gegevens, zoals hierna zal blijken.

Te Siloeas werd, nog steeds volgens de Japanse visie, een vijandelijke eenheid ter sterkte van 40 tot 50 man vernietigd en bij Sanggau veroverde men de stellingen, die door ongeveer 1000 man werden verdedigd. Het vliegveld Ledo viel op 27 januari omstreeks 10 uur 's ochtends in Japanse handen. De hoofdmacht van de 1st Unit, versterkt met twee inmiddels aangetrokken compagnieën, beveiligde daarna het veld. Het 2e Yokosuka Speciaal Marine landingsbataljon vertrok uit Kuching om te stenen bij het herstel van het vliegveld en te assisteren bij de zuivering van de omgeving.
Ondertussen waren de troepen voor de westkust te Kuching verzameld. Langs de noordkust stond een zware deining, die de verplaatsingen overzee niet gemakkelijk maakte. In de nacht van 25 januari vertrok het eerste echelon uit Kuching. De rest volgde in twee echelons. Op 27 januari om 7 uur in de morgen vond de landing bij Pamangkat plaats. Nog diezelfde dag vielen Singkawang en Sambas in handen. Generaal Kawaguchi landde met de staf op 28 januari bij Singkawang. Een eenheid ter sterkte van een compagnie achtervolgde de vluchtende vijand in de richting van Bengkajang. De overige

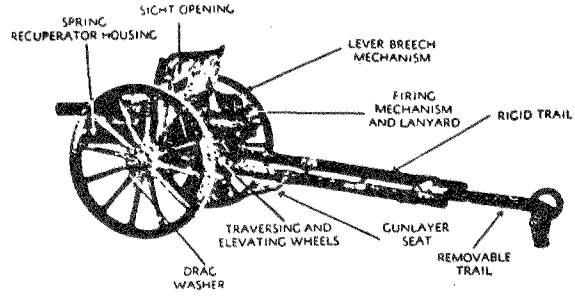

Het Japanse 75 mm. Model 41 (onze jaartelling 1908) 'Regimental Gun'. Een infanterieregiment beschikte over vier van deze kanonnen, De 75 mm. was tot 1935 het standaardgeschut van de bergartillerie. Gewicht 553 kg., maximum dracht 6500 meter, uiteen te nemen in zes draaglasten. Ook het infanteriebataljon bezat enkele vuurmonden: de 70 mm. Model 92 (1932). Gewicht 225 kg., dracht circa 2500 meter. De aanwezigheid van kanonnen op laag niveau had, tijdens de aanval op Nederlands Indië, dikwijls tot gevolg dat men de vijandelijke sterkte veel te hoog schatte. Een (gevechts)inlichtingendienst bestond niet en het begrip 'Ken uw vijand' was onbekend.

eenheden zetten overland en overzee de aanval op Pontianak in. De stad werd op 29 januari bezet. Volgens Japanse gegevens vluchtte de vijand naar het binnenland. De Monographs geven aan dat de gehele operatie ongeveer 50 man aan doden kostte.
Op 13 februari te 8 uur 's avonds vertrokken vier pelotons met twee middelbare mitrailleurs en twee vuurmonden van 75 mm Model 41 (1908), bij de Gealliëerden bekend als *'regimental guns'*, onder een bataljonscommandant naar Sanggau via de Kapoeas rivier. Hier werd een kort gevecht geleverd. De gevechtsgroep Kawaguchi ging op 23 maart 1942 naar de Filippijnen, na afgelost te zijn door 4 Zelfstandige Compagnie (Nakahata Unit).

De gevechten bij Djagoeibabang en Siloeas
Het Nederlandse feitenmateriaal ten aanzien van deze acties is zeer onvolledig. Luitenant-kolonel Mars vermeldde tamelijk overtrokken: *'Telkens opnieuw uitgevoerde aanvallen brachten onze troepen niet verder dan het terrein ten zuiden van Risau, waar zij steeds met heftig mitrailleur- en mortiervuur werden ontvangen. Deze acties duurden ongeveer twee weken, tijdens zware regenval en bij gebrekkige voedselsituatie. De opvoer van levensmiddelen naar Siloeas werd op de duur onmogelijk*

(in verslag SK 8/5 is het woord 'onmogelijk' gewijzigd in 'bemoeilijk', JN) door het wegvluchten van de bevolking (de gehele bevoorrading berustte op het gebruik van gerequireerde dragers. Dat systeem zakte als een kaartenhuis ineen zodra men aan de verliezende hand was of een vijand met moderne wapens tegenover zich had, JN). Toen de vijand, na de nodige aanvullingen, zich sterk genoeg waande zijn opmars voort te zetten, moesten onze troepen naar Sanggau terugtrekken.' Hiervoor bleek al dat de Japanners meer last hadden van terrein en klimaat dan van de vijand. De Outline Narrative etc. beschreef hoe op 6 januari de eerste Japanners met een sterkte van ongeveer 50 man, de grens tussen Engels en Nederlands gebied overschreden, hetgeen gerapporteerd werd door patrouilles van D Compagnie. Een peloton van A Compagnie onder luitenant W. Large, trachtte het contact met de vijand te onderhouden. Deze eenheid werd op 9 januari uit Djagoeibabang verdreven. De dag daarop voerden een peloton van A Compagnie en een peloton van D Compagnie een aanval uit waarbij Jamedar (luitenant, Viceroy Commissioned Officer) Badlu Ram sneuvelde. Later op de dag kwam kapitein Crosland met een tweede peloton van D Compagnie aan. De Engelsen konden zich handhaven in het heuvelterrein op ongeveer vier kilometer ten zuiden van Djagoeibabang.
De Japanners waren druk bezig met hun aanvalsvoorbereidingen en hielden zich de volgende dagen rustig. Op 12 januari had een aanval van de Punjabi, in combinatie met de flankaanval van Gortmans, een enkel resultaat. Met toestemming van de laatste vertrokken de drie pelotons uit Djagoeibabang terug op Siloeas. In de avond van 16 januari was de haastig voorbereide stelling achter de Koemba(s) rivier bij Siloeas bezet door:

- Een peloton A Compagnie
- Een peloton C Compagnie, aangekomen uit Singkawang II op 14 januari
- Twee pelotons D Compagnie
- Enkele brigades van het Garnizoensbataljon.

In de middag van 17 januari viel de vijand op beide flanken van de Siloeasstelling aan en drong deze op de linkerflank de stelling binnen. De 18e januari kwamen de troepen uit Siloeas te Sanggau aan en gingen voor een korte rustperiode naar Bengkajang. Kolonel C.M. Lane moest op 19 januari wegens een zware malaria-aanval worden afgevoerd. Het commando van 2/15 werd overgenomen door luitenant kolonel G.R. Ross-Thompson.

De vernieling van Singkawang II

Luitenant kolonel Mars gaf aan dat hij het vliegveld liet vernielen naar aanleiding van berichten waarin Gortmans meldde dat 1000 Japanners naar het zuiden oprukten en de Koemba(s)rivier bij Siloeas overstaken. Aangezien de afstand Siloeas-Singkawang II in ongeveer twee dagmarsen kon worden afgelegd en hij voor de vernielingen minstens drie dagen nodig achtte, gaf hij bevel tot het uitstellen van de ladingen. De terugtocht van Gortmans vergrootte de paniek onder de verdedigers van Singkawang II. Kapitein Scholl en rapporteerde: *'Voorts deelde de colonne (Gortmans) onze troepen het alarmerende bericht mee dat de vijand bij Siloeas de rivier had overgestoken en minstens 2000 man sterk was, welk aantal geruchtsgewijs werd overdreven tot 10.000 man en dat de onzen zich als verloren moesten beschouwen . . . Er stond mij dus niets anders te doen dan de CGS (Commandant Generale Staf) toestemming te verzoeken Singkawang II op te blazen en meerdere malen was dit verzoek door mij herhaald. Het laatste desbetreffende van de CGS ontvangen antwoord luidde letterlijk: 'De vliegbasis Singkawang II mag onder geen voorwaarde, ik herhaal onder geen voorwaarde, worden vernield.' Van een en ander had ik de troepncommandant op de hoogte gebracht, waarbij hij als order uitte dat wij dienden te gehoorzamen en de vliegbasis moesten verdedigen . . . Waar ik de enige was, die het weerstandsvermogen van onze troepen te Singkawang II op de juiste wijze kon peilen, de gevechtswaarde van de vijand kon schatten en de toestand te Singkawang II kon overzien, hing van mijn wijze van handelen praktisch de gehele toekomstige toestand voor onze strijdkrachten op en om Singkawang II af . . . Waar tevens bij een vijandelijke aanval ons de tijd zou ontbreken Singkawang II grondig te vernielen, restte mij slechts één handeling en derhalve gaf ik wijlen kapitein G.L. van Selow (gesneuveld tijdens de gevechten bij Sanggau, JN) de opdracht om Singkawang II op te blazen . . . CGS en territoriaal commandant bracht ik op de hoogte van een en ander. De territoriaal commandant legde zich gemakkelijk bij de feiten neer en bleef waar hij was, namelijk in de reeds beschreven zendelingswoning.'*

De vernielingen begonnen op 18 januari. Er speelden zich tonelen af die onafscheidelijk

De gevechten bij Djagoeibabang, Siloeas en Sanggau. Schets ontleend aan: Outline Narrative of Operations in Sarawak and Dutch West Borneo, 23 Dec. 41 - 31 Mar 42, Historical Section (India), Defence Department, Simla, Indian Command.

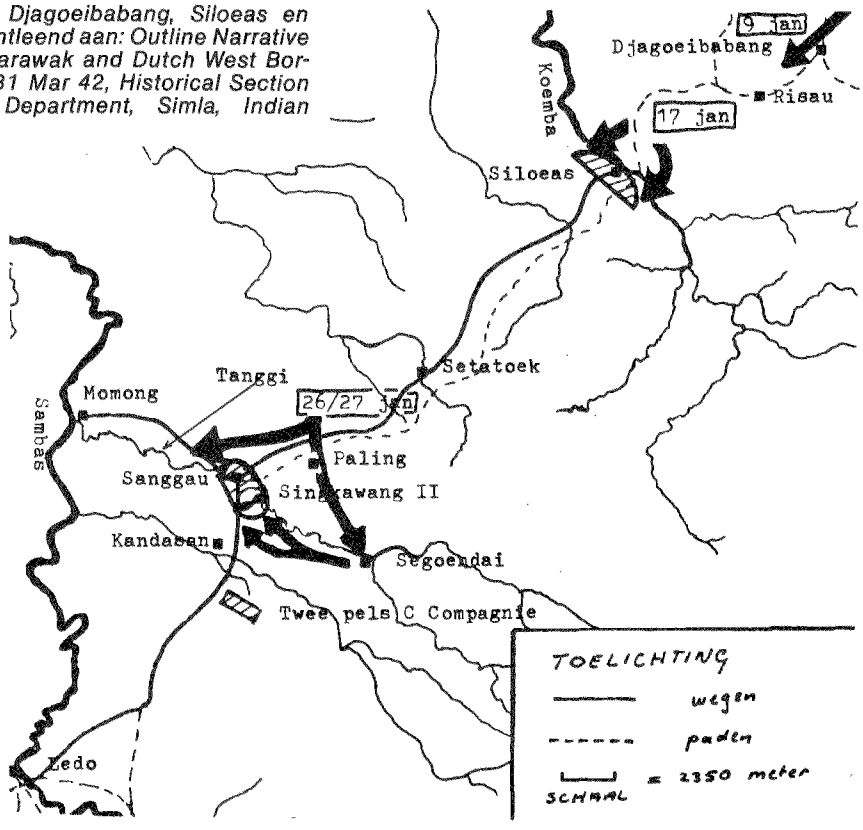

met desintergratieverschijnselen verbonden zijn. Reserve-luitenant J.J. van Bommel: *'Van de heersende verwarring werd door alle troepen een druk gebruik gemaakt om goederen uit de goedangs mee te nemen. Het bleek dat rum en andere sterke dranken in ruime mate in voorraad waren. Bedronken soldaten richtten met hun Tommyguns slachtingen aan onder de inheemse veestapel. Officieren waren bij deze taferelen niet aanwezig, behalve enige Britse officieren die met hun troepen de nog intact zijnde goedangs beveiligden. Zij waren van oordeel dat de order tot vernieling prematuur was geweest en eerst pogingen hadden moeten worden aangewend om de voorraden daaruit te verwijderen.'*

Noot:

1. Zie J.J. Nortier, De verovering van Makassar, Ons Leger LXV (1981-2,3).

Contributie 1983, minimaal *f* 35,-

Bij dit nummer van Mars et Historia is ingesloten de acceptgirokaart voor de contributie 1983. Aangezien bij de liquiditeitsbegroting van de vereniging ervan wordt uitgegaan dat de contributie in het begin van het jaar wordt ontvangen, verzoekt de penningmeester u beleefd voor een spoedige remise zorg te dragen. Een aantal leden heeft de contributie over 1983 inmiddels reeds uit eigener beweging voldaan, waarvoor onze hartelijke dank. Uit doelmatigheidsoverwegingen is toch een acceptgirokaart bijgesloten, welke deze leden als niet verzonden gelieven te beschouwen.

J.A.B.

Drs. J.A. BOM

Overdracht van een Landsverk pantserwagen aan de Historische Verzameling

Reeds vóór 1940 beschikte het Wapen der Cavalerie over een tweetal pantserwageneskadrons, die waren bestemd voor het uitvoeren van verkennings- en beveiligingstaken bij de Lichte Brigade, later Lichte Divisie geheten. Dit waren het 1e Eskadron Pantserwagens, opgericht op 1 april 1936 en gelegerd te 's-Hertogenbosch/Vught, en het 2e Eskadron Pantserwagens, opgericht op 1 juni 1938 en gelegerd te Amersfoort. Deze eskadrons beschikten over twee verschillende typen, door de Zweedse firma Landsverk vervaardigde, pantserwagens, die als Paw. M. 36 bij het 1e Eskadron en als Paw. M. 38 bij het 2e Eskadron waren ingevoerd.

Ondergetekende, die zich reeds enige jaren met bestudering van de historie van beide eskadrons bezig houdt, maakte in 1979 de beheerder van de Historische Verzameling Cavalerie, Adjudant-Onderofficier A. Oostveen, erop attent dat in het leger van de Republiek Ierland Landsverk pantserwagens, die in enigszins gewijzigde uitvoering als M. 38 bij onze vóóroorlogse cavalerie dienst hadden gedaan, nog steeds tot het materieel behoorden. Volgens uit Ierland verkregen informatie zouden deze binnen niet al te lange tijd buiten gebruik worden gesteld, zodat dit een goed moment leek om te trachten de voertuigcollectie van de Historische Verzameling Cavalerie met een, momenteel zeldzaam, voertuig uit te breiden.

Op grond van deze informatie nam wijlen brigadegeneraal tit. b.d. J.P. van Diepenbrugge veelvuldig contact met de Ierse overheid op om te pogen een Landsverk pantserwagen los te krijgen. Helaas heeft hij niet meer mee mogen maken dat zijn pogingen met succes

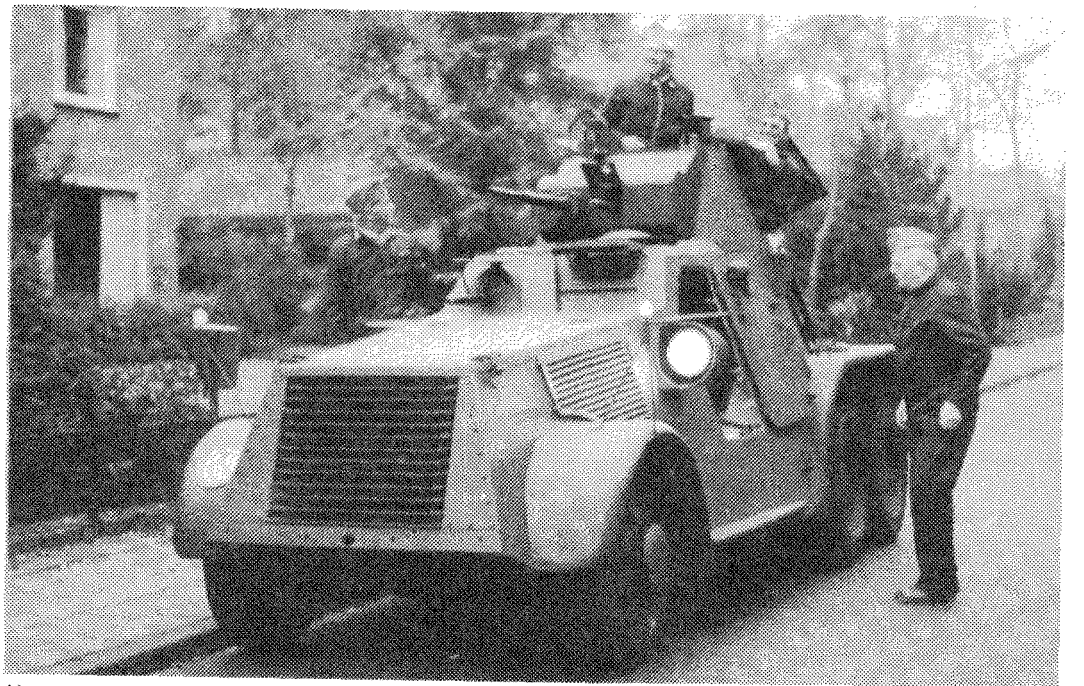

Na ruim 42 jaar maakt de vooroorlogse bemanning zich weer snel met de pantserwagen vertrouwd. De rijvaardigheid wordt geoefend, waarna in de direkte nabijheid van de kazerne de voertuigexercitie wordt doorgenomen. Op de foto de bemanning, die hierna in afwachting is van de (r)entree in de Bernhardkazerne. *(Foto: collectie auteur).*

Na aankomst bij de Historische Verzameling Cavalerie. Tijdens een toespraak van kolonel Huyts staat de bemanning rond het voertuig opgesteld. *(Foto: collectie auteur).*

werden bekroond, want eind 1982 besloot Ierland een pantserwagen aan de Nederlandse Cavalerie te schenken. Op 29 november 1982 droeg kolonel Lawless van de Ierse Cavalerie in de Curragh Barracks te Dublin deze over aan kolonel H.J.H. Huyts, commandant van het Opleidingscentrum Cavalerie. Het Ierse leger zorgde voor het transport naar de haven, vanwaar de Rotterdamse rederij Hudig en Veder belangeloos het transport naar Rotterdam verzorgde.
Op 7 december 1982 vond in de Bernhardkazerne te Amersfoort, vóór 1940 de kazerne van het 2e Eskadron Pantserwagens, de ceremoniële overdracht aan de Historische Verzameling Cavalerie plaats. Hiervoor was in overleg met de coördinator van de reünisten van het voormalig 1e en 2e Eskadron Pantserwagens, de heer M. van Asperen, uit oudgedienden de volgende bemanning samengesteld:
Wagencommandant: oud-reserve-ritmeester jhr. W.F. Clifford Kocq van Breugel
Hoofdchauffeur: de heer W. van Lent
Richter: de heer H.A. Visser
Schutter: de heer W.H.M. Melchers
Chauffeur-schutter: de heer H. Geerligs.
Voorafgegaan door het Trompetterkorps der Cavalerie reed de pantserwagen met gesloten luiken en deuren om circa 16.00 uur de kazernepoort binnen en kwam tot stilstand voor het gebouw van de Historische Verzameling, waar kolonel Huyts en de genodigden zich hadden opgesteld. Op bevel van de wagencommandant, voormalig pelotonscommandant van het 2e peloton van het 2e Eskadron Pantserwagens, opende de in blauwe overall met vóóroorlogse veldmuts gekleede bemanning luiken en deuren en stelde zich model rond de wagen op. Nadat de wagencommandant zich bij kolonel Huyts had gemeld, hield de laatste een korte toespraak waarin hij in het bijzonder het woord richtte tot de vertegenwoordigers van de Ierse ambassade en de rederij en hen bedankte voor hun grote bijdrage aan deze dag.
De bemanning steeg vervolgens weer in en maakte onder de tonen van het Trompetterkorps een korte rondrit over het kazerneterrein, waarna de pantserwagen ter bezichtiging voor belangstellenden werd opgesteld. De wagen zal, om een goede, rijdbare conditie te waarborgen, niet buiten op het kazerneterrein worden opgesteld, doch binnen worden gestald. Bij daartoe geëigende gelegenheden zal dit vóóroorlogse voertuig dan hopenlijk nog vele jaren rijdend acte de présence kunnen geven.

Mr. J.H. CARSTENS

De Uniformen der Zee- en Landmacht Terugblik op een Boekwerk (slot)

Ik schreef reeds dat de uitvoerige tekst werd samengesteld door F.J.G. ten Raa, luitenant-kolonel der Infanterie (1851-1926). Hiermee is echter iets merkwaardigs aan de hand: Terwijl de tijdvakken 1 tot en met 5 slechts met 13 platen zijn vertegenwoordigd, omvat de tekst van Ten Raa uitsluitend deze periode. Hij schrijft in het voorbericht: *'De tekst is voor de jaren 1795 t/m 1840 enigszins uitvoerig behandeld teneinde vele min of meer belangrijke bijzonderheden te kunnen opnemen, waarvan de vermelding verscholen lag in handschriften of hoogst zeldzame werken. Bovendien omvatten de jaren der Franse Tijd en de daarop volgende vereniging met en scheiding van België, tijdperken in onze geschiedenis, die altijd nog gedenkwaardig en hoogst leerzaam zijn, uit welk oogpunt zij ook worden beschouwd.'*
Bij de tijdvakken 6 t/m 8, dus de periode van 1840-1900, behoren de overige 67 platen, maar de tekst ontbreekt geheel! In het voorbericht wordt als verklaring daarvoor aangegeven: *'Van de gebeurtenissen en bijzonderheden op militair gebied na 1840 mag meer algemene bekendheid worden verondersteld en heeft men zich bepaald tot enige aantekeningen bij de beschrijving der platen.'* Deze verklaring was in 1900 ontoereikend en is het nu nog. Het is volmaakt onbegrijpelijk dat de tekst, die minitieus de staat van dienst van de Oranjevorsten[1] Willem V tot en met diens kleinzoon Willem II en Prins Frederik, het staatsbestuur, de gebeurtenissen, de bewapening, de organisa-

ties en de uniformen beschrijft, hiermee plotseling in 1840 ophoudt, terwijl het plaatwerk doorgaat tot ± 1898. Is er onenigheid geweest over de verdere voortzetting van het boekwerk?
Van Ten Raa valt te vermelden dat hij in 1908 in dienst trad van het krijgsgeschiedkundig archief van de Generale Staf. De directeur, kolonel F. de Bas was aldaar begonnen met de voorbereiding van het 'Staatse Leger'. Ten Raa heeft hem daarin bijgestaan en had al spoedig het leeuwenaandeel in handen.[2] Tussen 1915 en 1921 verschenen de eerste vijf delen van het Staatsche Leger onder de namen van Ten Raa en De Bas. Toen Ten Raa in 1926 als generaal-majoor titulair b.d. overleed waren de delen VI en VII gereed. Het heeft echter tot 1940 geduurd voordat deel VI en tot 1950 voordat deel VII gepubliceerd werden, beide delen onder de naam van Ten Raa.
Er is een opvallende gelijkenis tussen de indeling van de tekst van *'De uniformen'* en die van de verschillende delen van *'Het Staatsche Leger'*. Achtereen volgen de jaarsgewijze gebeurtenissen, de staten van oorlog, de stadhouders en andere bevelhebbers, de verschillende wapens etc. Heeft Ten Raa zijn medewerking aan *'De uniformen'* gestaakt omdat hij zich wilde werpen op *'Het Staatsche Leger'*?

Terug naar de gebroeders Van Cleef.[3] Dat deze boekhandel van de militaire finesses goed op de hoogte was, blijkt uit het volgende. Ofschoon Ten Raa de zeemacht van 1795-1840 uitvoerig beschrijft, werd dit krijgsmachtdeel door de beeldende kunstenaars karig bedeeld met slechts 2 platen van de Koninklijke Nederlandsche Marine (1879 en 1899) en 2 van de Mariniers (1890 en 1898). De oorspronkelijke titel luidde dan ook: uniformen van Land- en Zeemacht. In de drukproef werd dit nog met de pen, ter vermijding van gevoeligheden, gewijzigd in Zee- en Landmacht!
Van Cleef had de nodige ervaring met militaire boek- en plaatwerken. Reeds in 1823 had deze firma uitgegeven: J.W.F. Teupken, Beschrijving hoedanig de Koninklijke Nederlandse Troepen gekleed, geuniformeerd en bewapend zijn.'[4]
Daartoe behoren 48 handgekleurde gravures, het merendeel naar tekeningen van de Haagse schilder en tekenaar B.J. van Hove (1790-1880)[5]. De afbeeldingen zijn echte uniformplaten met grote precisie getekend en fraai gekleurd. Toch hebben ze iets stereotyps, altijd één figuur of twee figuren in dezelfde houdingen schuin tegenover elkaar, zodat je van de een de voorkant en van de ander de achterkant van het uniform kunt zien. De paarden zijn niet onverdienstelijk maar ook niet natuurlijk en achtergronden, landschappen, nevenfiguren ontbreken. Overigens sluiten deze platen goed aan bij de tekst van J.W.F. Teupken (1795-1831), die het bracht tot onderintendant 2e klas van het Departement van Oorlog, beschrijft systematisch alle details der kleding, uitrusting, equipementen, harnachementen en bewapening van het Verenigde Koninkrijk naar de toestand van 1820.
Van Teupken naar Ten Raa en Van Hove naar Hoynck van Papendrecht is een grote sprong voorwaarts! Toch is Teupken in 1978 door De Walburg Pers in Zutphen in facsimile editie heruitgegeven[6], een lofwaardige zaak, omdat het boekwerk uiterst zeldzaam was geworden. Doch ook de uniformen van Zee- en Landmacht zijn aan een herwaardering toe! Een getrouwe heruitgave op ware grootte van de beste platen uit de verzameling van de gebroeders Van Cleef met de bijbehorende korte beschrijving zou naar mijn mening niet slechts door uniformkundigen, maar ook door een ruimere kring van belangstellenden worden verwelkomd. Voor de versiering van kamer, bibliotheek en cantine kan dan met succes de strijd tegen 'Tritt Historische Uniformkalender' worden aangebonden.

Noten:

1. De beschrijving van de carrières van de Oranjes is van de hand van de hierna te noemen kolonel der Cavalerie F. de Bas, de latere luitenant-generaal titulair b.d., schrijver van Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd.
2. De jubileumuitgave 1891-1966 van de nasporingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis (pag. 8) stelt dat Ten Raa het onderzoek geheel in handen heeft gehad en dat hij en hij alleen de auteur van de delen I t/m VII van het roemruchte Staatsche Leger is geweest. Ongetwijfeld zal De Bas steentjes hebben bijgedragen.
3. Voor deze en andere bijzonderheden van de Gebroeders van Cleef ben ik dank verschuldigd aan drs. C. van Wermeskerken te Den Haag, wiens grootvader en vader eigenaar-directeur van de boekhandel zijn geweest.
4. De uitgave was voor rekening van de auteur. De prijs was *f* 25,- bij voorintekening *f* 22,-. De oplaag be-

stond uit 280 exemplaren, waarvan 259 voor intekenaren. Z.M. de Koning (6 exemplaren) was zo tevreden dat hij Teupken een gratificatie toekende. Hierdoor aangemoedigd liet Teupken nog in 1826 een vervolg van 18 platen verschijnen i.v.m. de nieuwe organisatie van de Artillerie.

5. B.J. ten Hove was een leidend kunstschilder in Den Haag, eerste voorzitter van Pulchri Studio. Hij introduceerde de techniek van de lithografie. Hij was leermeester van onder anderen Bosboom en Weissenbruch. In veel musea, onder meer in het Legermuseum, is zijn werk vertegenwoordigd. De gravures zijn Dirk Sluyter, Johannes Bemme en anderen. Bovenstaande gegevens omtrent beeldende kunstenaars zijn ontleend aan P.A. Scheen, Lexicon van Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1880.
6. De heruitgave geschiedde onder auspiciën van de Sectie Krijgsgeschiedenis van de K.L. met een inleiding van majoor H.L. Zwitzer, werkzaam aldaar.

Naschrift redactie:

In 1980 verscheen in twee delen een facsimile van 'De uniformen van de Nederlandsche Zee- en Landmacht', verzorgd door de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf. Het tweede deel bevat de platen, verkleind afgedrukt en in zwartwit. Deze facsimile is schriftelijk te bestellen bij de Sectie Militaire Geschiedenis, Frederikkazerne, Gebouw 103, V.d. Burchlaan 31, 2597 PC 's-Gravenhage. De prijs bedraagt *f* 45,-. De delen zijn niet los verkrijgbaar.

J.v.H.

C.A. HESHUSIUS

Uit het dagboek van Luitenant Donck (XXIII)

KONINGINNEDAG 1901

Deze werd op 31 augustus te Koeta Radja op blijde wijze gevierd, temeer ook omdat onze jonge vorstin Wilhelmina - zij werd toen 21 jaar - in februari van dat jaar in het huwelijk was getreden met hertog Hendrik. Natuurlijk was er in de hoofdstad van Atjeh een grote militaire parade. Het zal ongetwijfeld een omvangrijk gebeuren zijn geweest, want hier lag het grootste garnizoen buiten Java. Er zullen twee bataljons infanterie aan hebben deelgenomen, een deel van het roemruchte Korps Marechaussee - zeg maar de 'commandotroepen' van toen - en dan bergartillerie, cavalerie, genie en de nodige muziekkorpsen. In die tijd waren er ook nog heel wat paarden bij de troepen ingedeeld: wij schatten dat aantal op 150 stuks, geen grote paarden, want die zouden pas over een paar jaar uit het buitenland worden geïmporteerd, maar kleine kittige inheemse dieren.

Het terrein van het défilé, letterlijk 'De Parade' genoemd, lag aan de westelijke rand van de stad, direct naast het ereveld Peutjoet. Het was een prachtige grasvlakte met aan de kant machtige schaduwbomen, doch overigens geheel blootgesteld aan de onbarmhartig stekende tropenzon. En aangezien, zoals we al weten, de militairen in de geklede donkere tenue met zwarte punthelm parade moesten lopen, geschiedde het hele gebeuren kort na zonsopgang, nog vóór de grote hitte en ook nog vóór het ontbijt: een erg praktische maatregel. Donck, als tijdelijk commandant van de 2e Compagnie van het 2e Garnizoensbataljon, nam aan de wapenschouw deel en schreef er die dag over:

'Vroeg op voor de parade; het was goed weer en de parade verliep dan ook naar behoren (. . .) Na het ontbijt en bad ons gereed gemaakt voor de audiëntie welke generaal van Heutsz in zijn woning in de Kraton hield. Wat een mensen. Alle landmacht- en marine officieren, waarbij ook de Gouvernements Marine, alle civiele autoriteiten, chinese- en atjehse hoofden waren in de zaal verenigd.

Op de soiree en het bal dat generaal en mevrouw van Heutsz gaven, mogen wij zonder sabel verschijnen en in plaats van de helmhoed kunnen wij dan de pet dragen.

Aan het dansen heb ik geen deel genomen: de getrouwde lui lieten wij nu maar dansen; kan ook niet zeggen dat het er gezellig was. Toen de zeeofficieren afscheid namen (die moesten nog naar de rede van Oleh Leuë) zijn ook wij weggegaan om in de soos wat na te bomen.'

Ondanks het vroege uur van de parade was iedere deelnemer na afloop toch nog wel goed doorgetranspireerd. Aangezien de officieren op deze hoogtijdagen nog in de voormiddag zelve naar een binnenshuisplechtig-

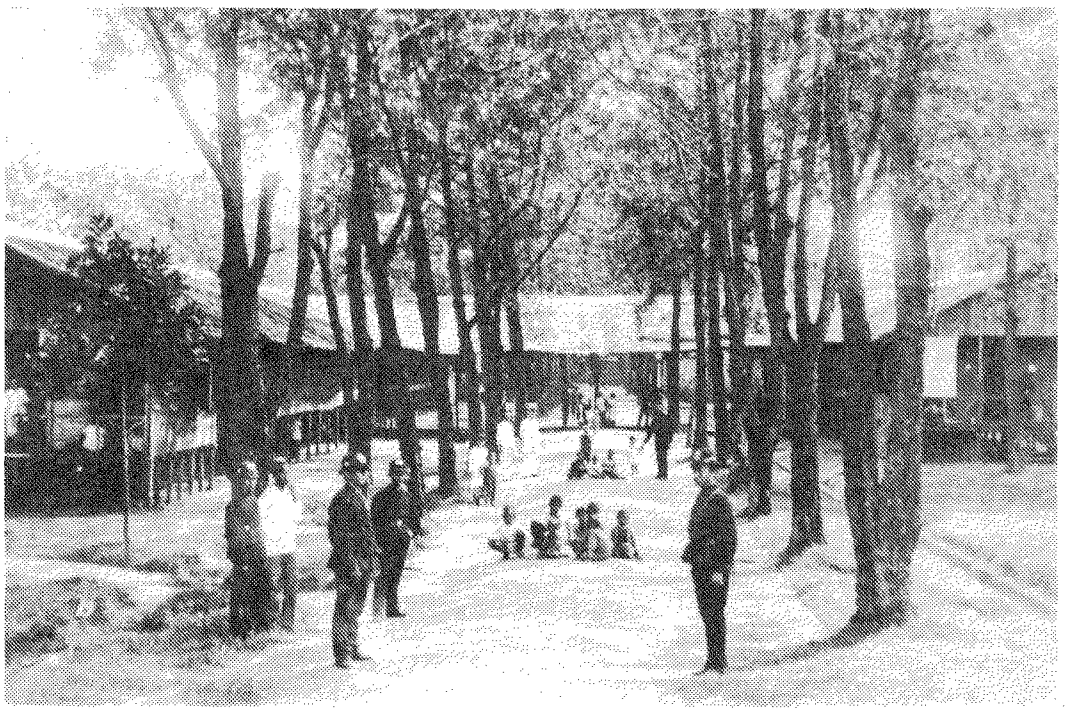

Binnen het Koeta Alam kampement in het garnizoen Koeta Radja. Donck zat daar vlak bij met een zijner woningen. Onder de schaduwbomen militairen van alle landaarden in tenue en in vrijetijdskleding. Links en rechts stukjes van de legeringsgebouwen: geheel links ziet men een inheemse soldatenvrouw. De barakken staan op palen met daar onder een kruipruimte (kolong). Ook de militaire jeugd woont binnen het kampement; men ziet verschillende jongens en meisjes.

(Foto: Bronbeek, Arnhem)

heid, het *openbaar gehoor'*, moesten, bezaten zij meestal nòg een extra attilajas en geklede pantalon om terstond weer correct te verschijnen. Bij het bal verzorgden militaire muziekkorpsen de walsen, polka's, quadrilles en wat dies meer zij.

Diverse gebeurtenissen in het garnizoen

Op 3 september verhuisde Donck naar zijn nieuwe landswoning; hij zou er slechts circa 1½ maand wonen. Nu, een verhuizing was al dermate een zaak van routine dat hij het al niet meer nodig achtte zelf daarbij aanwezig te zijn. Trouwens, hij had dienst te verrichten en verhuizen moest men destijds maar in de eigen tijd doen en niet in die van de baas. Aldus regelde de huisbediende de verhuizing. Helaas had deze delegatie van bevoegdheden voor Donck persoonlijk wat minder prettige gevolgen zoals wij spoedig zullen bemerken:

'Terwijl ik mijn dienst verrichtte, bracht mijn jongen mijn barang (boeltje) naar mijn nieuwe woning in Pendeti. Deze is gelegen aan de voet van de rivierdijk van de Kroeng Atjeh. Men heeft echter de huizen nog al hoog gebouwd. Met een hoge trap kom je dan op de voorgalerij, van waar ik een pracht uitzicht heb. Van de achterzijde kijk ik in het kampement, wat niet zo aardig is. Verder bevat het huis twee kamers. Mijn functie van brandspuitmeester ben ik nu kwijt; maar men heeft mij benoemd tot commandant van de saluutbatterij; een batterij van voorladers.'

In die tijd werkte men bij het militaire ceremonieel nog herhaaldelijk met saluutschoten. In het oude KNIL bestond een reglement *'Eerbewijzen en saluutschoten'*.

'Het glanspunt van de dag was de ontvangst van een soerat (brief) uit Den Helder. Het toppunt van verdriet was dat ik tot de ontdekking kwam dat men mij voor f 60,- had bestolen. In mijn grote kist staat een ijzeren trommel met f 600 compagniesgeld. Daarop ligt een enveloppe met foto's en mijn eigen geld. Van mijn eigen geld miste ik twee briefjes van f 25 en één van f 10. Van het compagniesgeld miste ik niets.

Mijn vermoeden is, dat met de verhuizing, toen te

Koeta Alam (de vorige buurt) mijn kist open stond, mijn jongen de gelegenheid heeft gehad zijn slag te slaan. Beroerde boel.'

En wij voegen er aan toe dat tóen *f* 60 meer dan een derde deel van Doncks maandsalaris was . . . Overigens was het een geluk dat het geld van de dienst niet tevens was gestolen: onze luitenant zou dit tot op de laatste cent hebben moeten terugbetalen. Want in die tijd was de compagniescommandant 'comptabel', zoals dat heette, en hij was als zodanig persoonlijk aansprakelijk voor ieder kastekort.

De nieuwe woonbuurt was minder genoeglijk dan waar Donck tevoren had gezeten en voorts kon hij van uit zijn huis naar de overzijde van de brede Atjeh Rivier kijken naar de ziekenbarakken, iets wat niet altijd een even opgewekte zaak was:

'Het maken van buurpraatjes zoals op Koeta Alam, waar wij in de vooravond zo gezellig een kopje thee konden drinken, ken ik hier in Pendeti niet. Er staan vijf officierswoningen. Vóór deze huizen loopt de trein naar Seulimoen. 's Morgens brengt de trein de kinderen van daar naar de kraton voor schoolbezoek; het zijn meest ambonnese kinderen.'

Seulimoen was de eerstvolgende grote buitenpost aan de Atjehtram, zo ongeveer 30 km zuidoostwaarts van Koeta Radja gelegen. Het pendelverkeer met de stoomtram naar de hoofdstad voor schoolbezoek doet ons verrassend modern aan.

'Sedert enige weken heerst er cholera op Atjeh. Op Koeta Alam zag ik 's morgens vroeg de gestorven Inlanders naar het inlandse kerkhof brengen. De barakken van besmettelijke zieken staan dicht aan de grote weg; het gebeurde wel dat ik 's avonds het gekreun van de lijders hoorde.'

Vermoedelijk betrof dit de burgerpatiënten, want onder de militairen was het aantal slachtoffers van de cholera, hoewel zeker niet te verwaarlozen, toch weer niet ontstellend groot in Doncks tijd. Men kon de ziekte voorkomen door strenge hygiëne en vaccineren. Toch kwamen de militairen er in het KNIL niet steeds met de schrik af, want zelfs in 1911, op West-Java nog wel, waren 123 militairen aangetast; 41 van hen bezweken ondanks alle militair-medische maatregelen.[1]

In begin september kwamen uit Java weer troepenversterkingen per boot aan in Koeta Radja. Deze aanvoer geschiedde vrij regelmatig met een gemiddelde van zo bijna 300 man per maand.[2] Daarbij waren tevens een aantal jonge collega's van Donck, ook van het Nederlandse leger (KL):

'Gisteren bracht de boot zeven nieuwe officieren, waaroner drie 2e luitenants. Ik ben als gedetacheerde officier die de hollandse promotie volgt, de oudste 2e luitenant en dus draag ik de eretitel: 'Chef van het Canaille'.'

Voorshands waren er nog niet genoeg kapiteins op Atjeh zoals onze dagboekschrijver van zijn chef vernam:

'Inspectie van de bataljonscommandant. Deze vertelde mij dat ik nog wel lang compagniescommandant zal blijven daar er voorlopig geen kapiteins komen. O, compagniescommandant zijn, vind ik heel goed; ik leer heel veel maar toch wil ik wel zo langzamerhand naar buiten.'

Een vervelend ding was dat de diefstal op de verhuisdag nog steeds niet was opgelost:

'Met de Controleur van Politie over mijn verdwenen f 60 gesproken; hij zal mijn huisjongen eens laten controleren. Het heeft mij al verwonderd dat die jongen zoveel nieuw goed heeft gekocht, terwijl hij twee weken geleden geen geld had om tabak te kopen.'

Inmiddels ging elders in Atjeh het patrouille lopen onverminderd door. Daarbij leden onze eenheden verliezen: 60 gesneuvelden of aan wonden, bij acties opgelopen, overleden en in het jaar 1901. Hierbij was ook een officier.[3]

'Een bericht uit de Pedir meldde dat een luitenant patrouillecommandant dicht bij Bernoën door een Atjeher die hij eigenhandig wilde arresteren, met een reuntjong dodelijk getroffen is. Men moet voorzichtig zijn bij die gelegenheden.' (reuntjong = Atjehse stiletto).

Donck begreep dat ook hij weer spoedig 'naar buiten' zou gaan. Hij maakte al de nodige voorbereidingen en werd tevens verrast met de mededeling dat hij een decoratie zou gaan ontvangen:

'Heb mij een paar rimboepakjes (eenvoudig velddienst uniform voor patrouilles) aangeschaft. Fijne dracht; dit is van donkerblauw katoen. Heb je in de modder gezeten, dan wordt het 's avonds gewassen en de volgende dag is het weer droog.'

Wij prijzen ons gelukkig dat we een foto uit die tijd hebben van een luitenant in dat erg eenvoudige blauwe tenue, dat vooral te velde in de rimboe, vloedbos en bergterrein zo uiterst makkelijk zat.

De decoratie die Donck ontving was het Kruis voor Belangrijke Krijgsverrichtingen, dat al in

1869 was ingevoerd: een vierarmig kruis met in het midden een medaillon waarop de beeltenis van koning Willem III, omgeven door een jarretière waarop de woorden *'Voor Krijgsverrigtingen'*, daaromheen een krans van eikenloof en op elk der armen een letter W. Het geheel hing aan een groen lint met gele boorden en op dit lint kwam een gesp. Donck noemde deze 'bintang' (onderscheiding) het 'Expeditiekruis', een veel gehoorde niet-officiële benaming: zijn gesp was ingesteld bij KB van 22 januari 1901 no 12.:[4]

'Binnenkort zal ik het Expeditie Kruis ontvangen met de gesp 1896-1900, zulks in verband met de belangrijke daden door de troepenmacht op Atjeh verricht.'

De toezending vond ongeveer een maand later plaats.

Ook op een ander gebied wist Donck zich nog verdienstelijk te maken, zij het ook dat de aanleiding daartoe eigenlijk een droevig gebeuren was, namelijk een begrafenis met militair eerbetoon van een onzer Javaanse militairen, die bij acties zwaar was gewond en nu was bezweken. Bij begrafenissen voerde een officier het woord: vooral bij de niet-Europese militairen was deze grafrede van groot belang:

'Voor de rijsttafel op de soos zittend, komt de ordonnans van de compagnie met bijzondere orders.
Heden namiddag wordt een inlands fuselier, die in het Militair Hospitaal aan zijn bekomen verwondingen overleden is, op het kerkhof nabij Pendeti begraven. Mijn compagnie moet een luitenant aanwijzen om daarbij als commandant op te treden. Deze kan de stoet bij het kampement opwachten.
Bij zo'n begrafenis moet de commandant spreken, terwijl van elk bataljon, wapen en dienstvak een officier tegenwoordig moet zijn.
Koole (luitenant adjudant) die bij mij zit, zegt dat de bataljonscommandant het ook goed vindt als ik een onderluitenant aanwijs, daar ik geen luitenants bij de compagnie heb. Ik geef dus in het orderboekje de opdracht aan de onderluitenant en meld hem dat hij in het hospitaal nadere gegevens moet verzamelen, om dat in zijn toespraak te verwerken.
Na de rijsttafel naar huis gaande, zit de onderluitenant boven aan de trap. Hij vertelde mij dat hij geen kans zag om een rede af te steken; ook niet toen ik hem er op wees, dat het toch ook met eenvoudige woorden gezegd kon worden. Enfin, het slot van het liedje was dat ik de taak maar over nam. Ik kleedde mij in het zwart, keek eens in het Maleis Woordenboek en overdacht hetgeen ik zou zeggen. Het verliep goed, de collega's van de andere wapens en bataljons gaven mij een compliment. Zij snapten niet dat een gedetacheerd officier zo'n maleise speech kon houden.'

Men ziet hier een van 'eenvoudige rimboepakjes' waarover Donck schreef: donkerblauw katoen, 's avonds gewassen en de volgende dag weer droog. Enkele jaren later zou het uniform groen van kleur worden. De onpraktische helmhoed, hier voor de camouflage ontdaan van glimmende koperen zon en punt bovenop, zou worden vervangen door een grote hoed van gevlochten bamboe en de slobkousen zouden puttees worden. De hier afgebeelde officier is de vanuit de KL gedetacheerde eerste-luitenant der Infanterie J. Dorré. (Foto: Legermuseum Leiden).

Het was gewoon een kwestie van durf. Mogelijk, en dat zet Donck er niet bij maar het gebeurde heel vaak om vooral een mooie rede in het maleis te krijgen, ging de betrokken redenaar eerst overleg voeren met een van de onderofficieren van Indonesische landaard. Het valt ons overigens van de onderluitenant tegen dat deze als oude routinier er geen kans voor had gezien.

Na nog een paar evenementen uit het afwisselende garnizoensleven in Koeta Radja

kwam er voor Donck belangrijk nieuws. Maar eerst iets over muziek en dapperheidsonderscheidingen:

'Gisteren avond is het muziekkorpsen-concours begonnen. Toen had ik echter mijn administratieboeken na te kijken; de compagniescommandant is financieel aansprakelijk en dus is het letten op de dubbeltjes. Vanavond was de uitvoering op het versierde en verlichte paradeterrein nabij Nesoeh. Een prachtavond; zodat alles tot zijn recht kwam, ook het bal champêtre.

De dag er na moesten de muziekkorpsen gezamenlijk het concert geven onder leiding van een kapiteindokter die zeer muzikaal is. De hevige wind was oorzaak dat de verlichting niet tot zijn recht kwam. Later in de avond werd het noodweer zodat deze muziekavond vrijwel in het water liep . . .' (en weer een paar dagen later met gelukkig beter weer . . .)

'Vanmorgen parade ter ere van de nieuw benoemde ridders in de Militaire Willemsorde. De parade was indrukwekkend.

Na afloop bood de sociëteit de nieuw gedecoreerden de champagne aan. Ook de overige ridders, onverschillig van welke rang of stand waren daarbij tegenwoordig. Wij zaten allen door elkaar, hoog en laag; het was verbazend aardig.'

Kennelijk was er nog meer nieuws: Donck kreeg niet-officieel al iets te horen. Hij ontving het bericht met gemengde gevoelens.

Overplaatsing naar de Westkust van Atjeh

'Later op de morgen vertelde de luitenant-adjudant van de kolonel mij dat ik overgeplaatst was naar Poelau Raja, een eilandje aan de westkust van Atjeh. Dat was een grote teleurstelling voor mij; ik had gehoopt op een plaatsing bij het 3e of 14e Bataljon Infanterie.

Zo langzamerhand mijn huis weer onttakeld (28 sep). Daar ik op Poeloe Raja weer een huis krijg, neem ik alles mede.

De order om mij op reis te begeven heb ik nog niet ontvangen; evenmin een order om mijn compagniescommando over te geven. Gebrek aan officieren.'

Zoals later zou blijken viel alles op het genoemde eilandje nog best mee, maar het is begrijpelijk dat Donck liever bij een der twee veldbataljons was gekomen. Nu kwam hij weer bij een der garnizoensbataljons. Nu was er niet zo veel verschil in dienst, maar de veldbataljons hadden nu eenmaal een betere naam.

Nog kort voor zijn vertrek moest Donck zich ergeren aan een wat schriele collega:

'Dr D. weer ontmoet en met zijn vrouw kennis gemaakt. Hij was maanden geleden mijn gast geweest op Sigli. Het bevreemdde mij dat hij te Koeta Radja geen enkele poging gedaan heeft om mij eens ten eten te vragen. Getrouwde mensen zijn niet bijzonder gastvrij. Toch had hij mij wel revanche mogen geven. Neen, dan hebben de 2e-luitenants hier zich tegenover mij beter gedragen. Elke vrijdagavond dat de boot nieuwe officieren bracht, heb ik de 2e-luitenants als 'natte gast' aan tafel en in de soos gehad. De volgende dag nam ik hen mede naar de passar (marktbuurt) om zich de nodige velduitrustingsstukken aan te schaffen, zodat zij gereed waren om terstond naar 'buiten' te gaan.'

Zoals overal in het leven werd verwacht dat men 'reciproceerde', dit wil zeggen dat men een ontvangen attentie weer bij gelegenheid 'terug deed'. Tot en met 16 oktober 1901 ging Donck nog naar diverse recepties en maakte zich gereed voor vertrek naar de haven op de 17e voor een korte reis over zee naar de westkust. Hij maakt daarbij goed gebruik van de Atjehtram, die hij steeds voor zijn huis had zien passeren:

'Mijn opvolger is gearriveerd en ik heb mijn diensten overgegeven. Heb mij bij verschillende chefs afgemeld, afscheidsbezoeken afgelegd en mij reisklaar gemaakt. Van het feit dat vlak voor mijn huis een trammetje loopt, heb ik gebruik kunnen maken, daar de stationschef een goederenwagen vóór mijn huis had laten komen, waar mijn barang (boeltje) in kon.

Op Oeleë Lheue (de haven) vernam ik dat de boot een dag vertraging had. Bij een der kennissen ontbeten en toen maar weer naar Koeta Radja teruggekeerd, waar ik mij bij een van de vrienden opborg tot de volgende morgen.

Vroeg weer naar Oeleë Lheue; toegezien dat mijn barang goed werd ingeladen. Niet voor twaalf uur 's middags gingen wij onder stoom. Jammer dat het regenachtig was, want de westkust, met zijn grillige begroeide rotsen was wel mooi.'

Het werd een boottocht van circa 90 kilometer over de Indische Oceaan langs een zeer schilderachtig deel van de ruige kust van Atjeh. In tegenstelling met de lage, saaie en moerassige noord- en oostkust, komen aan de westkust de bergen tot vlak aan zee. Het is er sprookjesachtig mooi en als commentator van dit dagboek zijn wij er zeer recentelijk even heen gegaan om dit wilde natuurschoon als toerist met eigen ogen te bewonderen. Gedurende ons korte doch intens beleefde bezoek aan Atjeh konden wij, dank zij de voort-

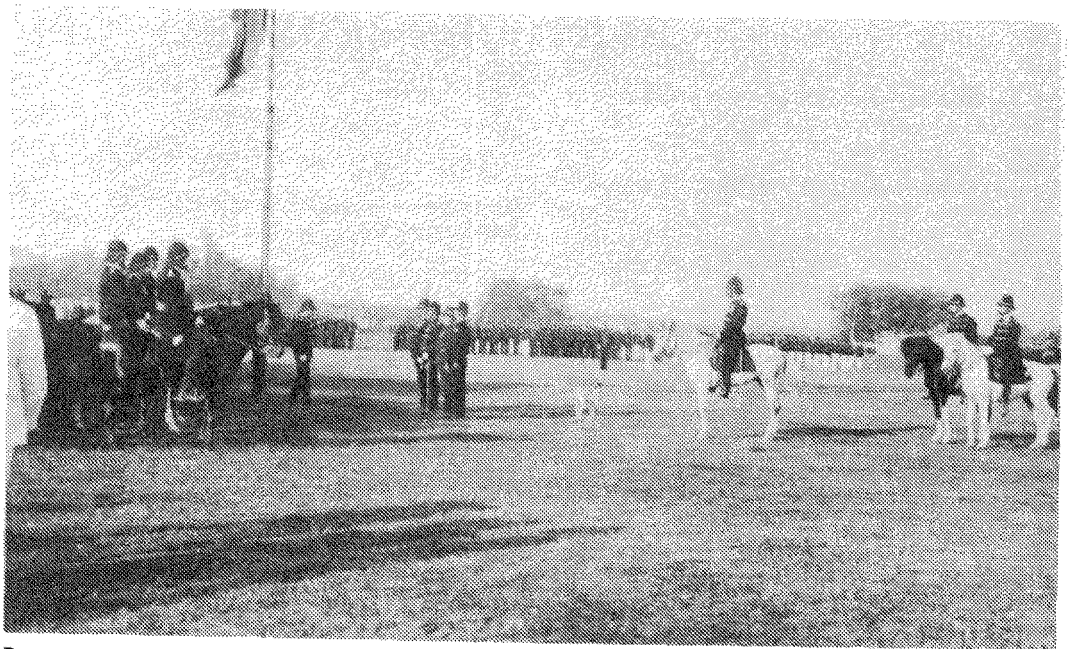

De parade met uitreiking van decoraties. Zoals ook op Koninginnedag ziet men hierbij grote Nederlandse gestalten op kleine inheemse paardjes. Een ieder staat in de houding. Alleen een hond loopt dwars door het militaire ceremonieel heen. Het is nog erg vroeg en nog niet zo warm.
(Foto: Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam)

varende medewerking van de Atjehse autoriteiten, veel voor ons van belang zijnde oude bouwwerken e.d. bezichtigen. Wat ons daarbij opviel was het feit dat nagenoeg alle gebouwen uit de Nederlandse tijd, die hier definitief in het voorjaar van 1942 eindigde, praktisch onveranderd aanwezig waren en ook nog steeds dienst deden bij de huidige civiele en militaire autoriteiten. Diverse huizen zijn soms redelijk gerestaureerd, hoewel de tand des tijds toch wel merkbaar is geweest. De Atjehers toonden ons al deze zaken met interesse. Het was ook 'hun geschiedenis' zo vertelden zij ons. Wij waren daar allemaal zeer door getroffen, want in ons eigen land had men ons hierover wel eens het tegengestelde trachten aan te praten.

Het 'paleisje' waar vroeger generaal Van Heutsz recipieerde en waar luitenant Donck in zijn dagboek over schreef, maakte nu een kleine en ouderwetse indruk, doch was voortreffelijk onderhouden. *'Staat allemaal op monumenten-zorg'*, legde men ons uit.

In de volgende aflevering gaan we zien hoe het luitenant Donck op Poelau Raja (letterlijk 'groot eiland', maar in feite piepklein) zal gaan.

Noten:

1. Wetenschappelijk Jaarbericht 1912 (blz. 93), Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap.
2. 'Atjeh 1896', A. Kruisheer, Weltevreden 1913, blz. 304-305.
3. Als 2. Onze eenheden hadden in 1901 veel actiegewonden, meer dan 330 man. De verzetspartij liet 1815 doden en 292 gevangenen in onze handen achter.
4. 'De Nederlandse Onderscheidingen', Dr. W.F. Bax, Nijgh en Van Ditmar NV, Rotterdam-'s-Gravenhage

4. 'De Nederlandse Onderscheidingen', Dr. W.F. Bax, Nijgh en Van Ditmar NV, Rotterdam-'s-Gravenhage 1951, blz. 27 en 'Het algemeen onderscheidingsteken 1833; oorzaak en gevolg', H.G. Meyer, Mars et Historia, 15e jaargang nr. 5, blz. 18, 19.

BESTUURSMEDEDELINGEN

7e Opgave van wijzigingen op de ledenlijst van 1981

Nieuwe leden:
J. Leyten, Boekweitland 6, 3833 CK Leusden 5

W.J.M. Creyghton, Thorbeckeplein 4, 3818 JL Amersfoort 9, 11, 15, 19, 20, 21, 23

J.H.C. Westenberg, P.C. Hooftstraat 15, 5421 PD Gemert 3, 5, 6, 11, 18, 19

Adreswijzigingen:
M.H.G. Coolen, Fluitekamp 71, 3828 WG Hoogland

A.H. Hasselman, Van Alkemadelaan 1150, 2597 BL 's-Gravenhage

Opgezegd:
H.P. Beets, Doornappel 7, 2811 CV Rijswijk (ZH)

H.A. Bisschop, Vondellaan 12, 3842 EH Harderwijk

A.J.G.M. Blomjous, Burgemeester Serrarislaan 55, 4835 LG Breda

L.G. Brand, Thomas Morestraat 205, 2037 RG Haarlem

J.H.J. Brendgen, Laurens Reaellaan 70 I, 2024 BL Haarlem

A.E. Bueno de Mesquita, Guldenhoflaan 17, 3743 AS Baarn

K.B. van Buren, Koninginnestraat 78, 4818 HD Breda

M. Dings, Beekstraat 1, 5931 ER Tegelen

J.L.B. Greidanus, Oranjelaan 60, 3845 LE Harderwijk

B.L. de Jongh, Cronjéweg 30, 6861 CG Oosterbeek

J.J. Klomp, Wijenburg 40, 6714 HZ Ede

Dr. A. van Meeteren, Karel Doormanlaan 52 2341 TB Oegstgeest

Mevrouw M. Nijpels-van der Zee, Julius Röntgenstraat 19, 2551 KS 's-Gravenhage

H. Oostman, Bornestraat 228, 7556 BM Hengelo

N.J.L. de Ruyter, Mgr. Nolenslaan 66, 5103 BN Dongen

M. Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn

IJ. van Wijngaarden, Sont 91, 9933 TC Delfzijl

Tot ons leedwezen moeten wij het overlijden bekend maken van onze leden:

J.L.H.A. Antoni, Stadionkade 40, 1077 VP Amsterdam

A.J. Molenaar, Voltaplein 51b, 1098 NP Amsterdam

J.J. Schmalhausen, Aimé Bonnastraat 16, 4132 CD Vianen.

★

Van het magnifieke uniformkundig tijdschrift **'TRADITION'** mis ik nog de volgende nummers: 3 t/m 10, 12 t/m 22. Wil deze ruilen of kopen. Ik heb de volgende nummers te ruilen: 1, 33 t/m 49, 51 t/m 76. Wie weet of nr 76 inderdaad het laatste nummer is geweest?
Brieven via redactieadres van dit blad, onder vermelding (op de linkerbovenzijde van de envelop) van *'Tradition'*.

EXCURSIE NAAR AMSTERDAM

Er zijn vergevorderde plannen voor de voorjaarsexcursie naar Amsterdam. Een bezoek aan het Scheepvaartmuseum staat o.a. op het programma. Dit zal plaatsvinden op **23 april a.s.** Nadere gegevens volgen in het volgende nummer van Mars et Historia.

E.W. van Popta.

DE DONDERBUS

Inkoop Verkoop Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog. Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres: Sophiakade 5b,
Rotterdam 3016.
Geopend vrijdag 19-21 uur,
zaterdag 10-18 uur.
Telefoon: 010-522297
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL.

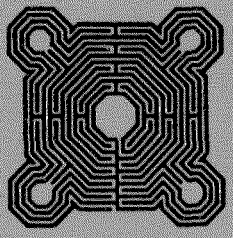

Boekhandel A. HOUTSCHILD

Papestraat 13, 2513 AV 's-Gravenhage,

tel.: 070-467949

Gespecialiseerde boekhandel voor de onderwerpen:

- *geschiedenis en politiek 20e eeuw*
- *militaire geschiedenis*
- *tweede wereldoorlog*
- *marine en maritieme historie*
- *militaire luchtvaart*
- *wapens en uitrusting*

Service: 5 - 6 maal per jaar een catalogus. Alleenvertegenwoordiging van Bernard und Gräfe Verlag, München - bijna alle titels voorradig.

Bibliotheek: Wij leveren alle binnen- en buitenlandse boeken tegen RIB-voorwaarden. Bibliografieën van leverbare boeken in USA, Engeland, Frankrijk en Nederland (najaar '82 ook Duitsland) op microfiches aanwezig, dus geen eindeloos gezoek, maar redelijk snelle lëvertijden.

BOUTIQUE DE LA GRANDE ARMÉE

Het adres voor Historische Militaire en Civiele figuren, boeken, prenten, tijdschriften, wargame en alle verdere informatie op dit gebied.

geopend
Woensdag t/m Zaterdag
10.00 - 18.00 uur

W. C. J. EN I. S. SCHOPPEN
Willem de Zwijgerlaan 120
2582 EV Den Haag
Holland
Tel 070-541039

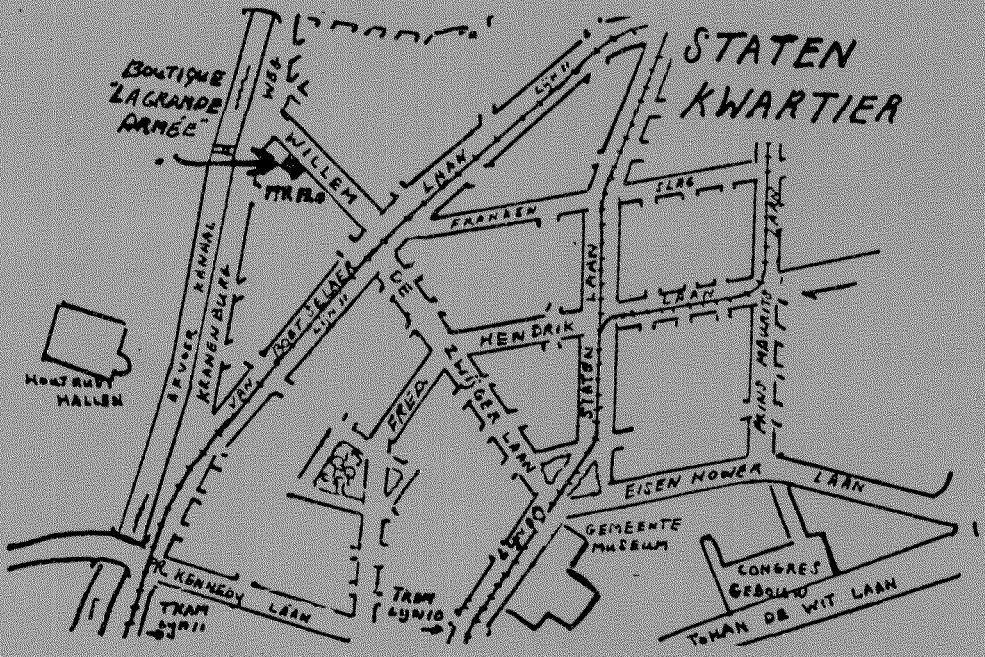

Uitgebreide catalogus en twee halfjaarlijkse aanvullingen verkrijgbaar, door storting van *f* 9,75 onder vermelding 'Catalogus' op giro 3263514 van Boutique La Grande Armée, Willem de Zwijgerlaan 120, Den Haag.